

Igor Adamczyk

Uniwersytet Warszawski, Polska

e-mail: i.adamczyk@wpia.uw.edu.pl

ORCID: 0000-0002-0218-286X

**REGUŁA ZARACHOWANIA ŚWIADCZENIA
Z ART. 451 § 3 KODEKSU CYWILNEGO
A ROSZCZENIE PRZEDAWNIONE**

**THE RULE OF IMPUTATION OF PERFORMANCE UNDER ART.
451 SEC. 3 OF THE POLISH CIVIL CODE
AND THE TIME-BARRED DEBT**

Abstract

This article deals with the question whether it is possible in the process of the imputation of payment to take into account the time-barred debts. The aim is to contribute to the Polish legal discussion, which is basically limited to dogmatic considerations, by formulating a solution based on historical and comparative legal arguments. Therefore, the article describes the origins of the rule of imputation and the purpose of this institution, with particular focus on the Roman law and the views of the legal doctrine and jurisprudence in the selected European legal systems.

KEYWORDS

imputation of payment, time-barred debt, civil law, Roman law, Code of obligations, comparative law

SŁOWA KLUCZOWE

zarachowanie świadczenia, dług przedawniony, prawo cywilne, prawo rzymskie, Kodeks zobowiązań, komparatystyka prawnicza

1. WSTĘP

W przypadku, gdy dłużnik jest zobowiązany wobec wierzyciela do spełnienia wielu świadczeń tego samego rodzaju, a w chwili wykonania zobowiązania świadczenie nie wystarcza na zaspokojenie wszystkich wierzytelności, niezbędne jest zarachowanie spełnianego świadczenia. Może to nastąpić na podstawie porozumienia stron stosunku zobowiązaniowego, jak również oświadczenia jednej ze stron. Natomiast, gdy żadna ze stron nie wskaże sposobu zarachowania, zastosowanie znajduje reguła ustawowa. Jednakże nie zawsze pozwala ona wyjaśnić wszelkie wątpliwości związane z procesem rozliczenia świadczenia.

Reguła zarachowania świadczenia w prawie polskim została unormowana w art. 451 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny¹, która obecnie nie jest zasadniczo przedmiotem szczególnych zainteresowań polskiej nauki prawa. Należy zwrócić natomiast uwagę na dyskusję odnoszącą się do wpływu przedawnienia roszczeń na ustawowe zarachowanie świadczenia, o którym mowa w art. 451 § 3 k.c. Powstaje bowiem pytanie, czy ustawowe zarachowanie świadczenia powinno uwzględniać długi przedawnione. W doktrynie wciąż pobrzmiewa stanowisko wyrażone przez Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 18 czerwca 1957 r., 1 CR 456/56, zgodnie z którym, jeśli dłużnik spełnił świadczenie bez wskazania, który z kilku długów zaspokaja, to nie ma podstaw do przyjęcia, że wolą dłużnika była zapłata długu przedawnionego². Stanowisko to dotąd jest przywoływane w orzecznictwie sądów powszechnych oraz nauce prawa³. Ponadto jest

¹ Tekst jedn. Dz.U. z 2022 r., poz. 1360; dalej: k.c.

² Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 1957 r., 1 CR 456/56, OSP 1958, nr 9, poz. 228.

³ F. Zoll, (w:) A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom VI. Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2014, s. 1063–1064; W. Popiołek, *Komentarz do art. 451*, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, Legalis/el. 2021, nb 8; R. Morek, *Komentarz do art. 451*, (w:) K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny*.

prezentowany pogląd, że art. 451 § 3 k.c. nie daje podstaw do odmowy zarachowania świadczenia dłużnika na poczet długu przedawnionego⁴.

Celem artykułu jest próba uzupełnienia dotychczasowej dyskusji, ograniczającej się zasadniczo do rozważań dogmatycznych na gruncie prawa polskiego, przez sformułowanie rozwiązania na podstawie argumentów historycznego i prawnoporównawczego. W związku z tym zostanie przedstawiona geneza reguły zarachowania, ze szczególnym uwzględnieniem prawa rzymskiego, a także poglądy nauki prawa i stanowiska orzecznictwa w przedmiocie ustawowego zarachowania długu przedawnionego w wybranych europejskich systemach prawnych.

2. ZARACHOWANIE ŚWIADCZEŃ NA GRUNCIE PRAWA RZYMSKIEGO

A. REGUŁA ZARACHOWANIA PRZEKAZANA W KOMPILACJI JUSTYNIAŃSKIEJ

Potrzeba ustalenia sposobu zarachowania świadczenia w przypadku wielości długów była dostrzegana już na gruncie prawa rzymskiego. Kompilacja justyniańska zawiera wiele tekstów odnoszących się do sytuacji, gdy spełnienie świadczenia przez dłużnika nie pozwalało na zaspokojenie wszystkich długów tego samego rodzaju. Jeśli strony stosunku zobowiązaniowego nie postanowiły odmiennie, zgodnie z generalną zasadą, uprawnienie do określenia długu podlegającego zaspokojeniu przysługiwało dłużnikowi. Jeśli natomiast nie skorzystał on z tego uprawnienia, prawo do wiążącego rozliczenia spełnionego świadczenia przysługiwało wierzycielowi. Gdy w końcu zarówno dłużnik, jak i wierzyciel nie skorzystali ze swoich uprawnień, świadczenie podlegało określonym regułom zarachowania⁵.

Jednym z kluczowych źródeł rzymskich, odnoszącym się do zarachowania świadczeń, jest tekst D. 46, 3, 1, zawierający ogólną regułę przedstawioną przez Ulpiana w 43. księdze komentarza do dzieł Sabinusa.

Tom IIIA. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna, Warszawa 2017, pkt 12; wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 21 grudnia 2016 r., I ACa 913/16, LEX nr 2265757; wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 15 stycznia 2020 r., I AGa 49/19, LEX nr 2924763.

⁴ J. Kuźmicka-Sulikowska, *Zarachowanie świadczenia dłużnika na rzecz roszczenia przedawnionego na gruncie art. 451 k.c.*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 6, s. 53–65; K. Zagrobelny, *Komentarz do art. 451*, (w:) E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis/el. 2021, nb 18.

⁵ R. Zimmermann, *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Traditions*, Oxford 1996, s. 750.

D. 46, 3, 1 Ulp. 43 ad Sab.

Quotiens quis debitor ex pluribus causis unum debitum solvit, est in arbitrio solventis dicere, quod potius debitum voluerit solutum, et quod dixerit, id erit solutum: possumus enim certam legem dicere ei quod solvimus. Quotiens vero non dicimus, in quod solutum sit, in arbitrio est accipientis, cui potius debito acceptum ferat, dummodo in id constituat solutum, in quod ipse, si deberet, esset soluturus quoque debito se exoneraturus esset, si deberet, id est in id debitum, quod non⁶ est in controversia, aut in illud, quod pro alio quis fideiusserat, aut cuius dies nondum venerat: aequissimum enim visum est creditorem ita agere rem debitoris, ut suam ageret. Permittitur ergo creditor constituere, in quod velit solutum, dummodo sic constituat⁷, ut in re sua constitueret, sed constituere in re praesenti, hoc est statim atque solutum est.

Już początkowa część fragmentu potwierdza, że to dłużnik w pierwszej kolejności miał prawo wskazać, który dług zaspokaja, a dokonany przez niego wybór był dla wierzyciela wiążący (*quod dixerit, id erit solutum*). Jeśli natomiast dłużnik nie skorzystał ze swojego uprawnienia, określenie sposobu zaliczenia świadczenia przechodziło na wierzyciela, który powinien był działać w interesie dłużnika i dokonać zarachowania tak, jakby działał w swojej własnej sprawie. Jednocześnie źródło wymienia katalog długów, które nie powinny być uwzględniane przez wierzyciela przy zarachowaniu. Są to długi sporne, jeszcze niewymagalne, czy też niezaciągnięte bezpośrednio przez dłużnika (w tym przypadku poręczenie)⁸.

Tytuł D. 46, 3 zawiera również fragmenty odnoszące się do sposobu zarachowania świadczenia w sytuacji, gdy żadna ze stron nie skorzystała ze swojego uprawnienia. W pierwszej kolejności świadczenie podlegało zaliczeniu na poczet długu wymagalnego (D. 46, 3, 3 Ulp. 43 ad Sab.). Spośród długów wymagalnych pierwszeństwo miały długi bardziej uciążliwe dla dłużnika. Jako przykład takiego długu Ulpian podaje dług wymagalny, który jest zabezpieczony (np. poręczeniem). Jeśli natomiast istniało kilka długów jednakowo uciążliwych, zarachowanie następowało na poczet długu starszego (D. 46, 3, 5 Ulp. 43 ad Sab.). Z kolei, jeśli było więcej długów jednakowo starych, wówczas świadczenie podlegało proporcjonalnemu zaliczeniu na nie wszystkie (D. 46, 3, 8 Paul. 10 ad Sab.).

Analogiczna reguła zarachowania świadczeń, w tym szczegółowo opisująca, jak rozumieć uciążliwość długu dla dłużnika, została przedstawiona przez Papi-niana w księdze drugiej definicji.

⁶ Zdaniem Kujaciusza słowo *non* powinno stać przed *in id debitum, quod*. Umiejscowienie negacji w miejscu proponowanym przez Kujaciusza nadaje sens zdaniu. Za argumentacją Kujaciusza przemawia również treść tego fragmentu utrwalona w *Basilikach*; zob. I. Cuiacius, *Obserservatio-num et emendationum Lib. XXVIII*, L. V. C. 34, Halle 1737, s. 155; też *Basil. XXVI*, 5,1.

⁷ Zdaniem Gothofredusa zamiast pierwotnie występującego we Florentynie słowa *constitutus* powinno znajdować się *constituit*, co odpowiadałoby formie pozostałych czasowników w tym zdaniu; zob. D. Gothofredus, *Corpus Iuris Civilis. Pandectis*, Amsterdam 1662, przyp. nr 8 do D. 46, 3, 1.

⁸ B. Windscheid, T. Kipp, *Lehrbuch des Pandektenrechts unter vergleichender Darstellung des deutschen Rechts*, Frankfurt am Main 1906, s. 432–433.

D. 46, 3, 97 Papinianus 2 def.

Cum ex pluribus causis debitor pecuniam solvit, utriusque demonstratione cessante potior habebitur causa eius pecuniae, quae sub infamia debetur: mox eius, quae poenam continet: tertio quae sub hypotheca vel pignore contracta est: post hunc ordinem potior habebitur propria quam aliena causa, veluti fideiussoris. Quod veteres ideo definierunt, quod verisimile videretur diligentem debitorem admonitum ita negotium suum gesturum fuisse. Si nihil eorum interveniat, vetustior contractus ante solvetur. Si maior pecunia numerata sit, quam ratio singulorum exposcit, nihilo minus primo contractu soluto, qui potior erit, superfluum ordini secundo vel in totum vel pro parte minuendo videbitur datum.

Z powyższego fragmentu wynika jednoznacznie, że w przypadku, gdy ani dłużnik, ani wierzyciel nie określili sposobu zarachowania świadczenia (*utriusque demonstratione cessante*), świadczenie podlegało w pierwszej kolejności zaliczeniu na: 1) dług, ze względu na który zasądzenie pociągało za sobą infamię; następnie na 2) dług zagrożony karą umowną; 3) dług zabezpieczony hipoteką lub zastawem ręcznym; 4) dług własny w pierwszeństwie przed poręczonym. Ostatecznie, gdy nie występowały wyżej wymienione przesłanki, świadczenie podlegało zaliczeniu na dług starszy. Jeśli spełnione świadczenie pozwalało na zaspokojenie w całości długu, który miał pierwszeństwo, nadwyżka podlegała zarachowaniu na kolejny dług.

Papinian, oprócz określenia sposobu zarachowania świadczenia, wyjaśnił również przyczyny przedstawionego przez siebie porządku. Według przekazu Papiniana porządek ten miał być przyjęty przez prawników określonych jako *veteres*⁹ i odpowiadać prawdopodobnej woli starannego dłużnika (*diligens debitor*) działającego w swojej własnej sprawie¹⁰. Przedstawiona przez Papiniana kolejność zarachowania świadczenia uwzględnia przede wszystkim sytuację prawną dłużnika poprzez dążenie do uwolnienia go w pierwszej kolejności od długów bardziej uciążliwych¹¹. Wydaje się również, że spełnione świadczenie nie mogło zostać zaliczone na poczet długu, który był niezaskarżalny, a zatem stanowił zobowiązanie naturalne. Wynika to z innego dzieła Papiniana, przytoczonego we fragmencie D. 46, 3, 94, 3 (Pap. 8 quaest.)¹².

⁹ Przez pojęcie *veteres* w okresie klasycznym rozumiano prawników okresu przedklasycznego – II/I w. przed Chr.; zob. również hasło *veteres* w: A. Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953, s. 762.

¹⁰ H. Dernburg, *Das Pfandrecht nach den Grundsätzen des heutigen römischen Rechts*, Bd. 2, Leipzig 1864, s. 213–214.

¹¹ M. Avenarius, *Die Anrechnung von Teilleistungen auf mehrere Forderungen bei Fehlen einer Tilgungsbestimmung – § 366 Abs. 2 BGB im Spannungsfeld zwischen Schuldnerinteressen und Rechtssicherheit*, „Archiv für die civilistische Praxis” 2003, Bd. 203, s. 522.

¹² H. Siber, *Beiträge zur Interpolationsforschung*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung” 1925, nr 45, s. 184.

Reguła zarachowania świadczeń znajduje swoje odzwierciedlenie również w konstytucji cesarza Karakali z 212 r.¹³:

C. 8, 42, 1.

In potestate eius est, qui ex pluribus contractibus pecuniam debet, tempore solutionis exprimere, in quam causam reddat. Quod si debitor id non fecit, convertitur electio ad eum qui accepit. Si neuter voluntatem suam expressit, prius in usuras id quod solvitur, deinde in sortem accepto feretur.

Konstytucja zawiera zasadniczo myśl podobną do reguł zarachowania przedstawionych przez Ulpiana i Papiniana. W momencie zapłaty dłużnik zobowiązany na podstawie kilku zobowiązań może wskazać, na który konkretnie dług należy zaliczyć spłatę. Jeśli nie określił on zaspokajanego długu, wówczas prawo wyboru przechodziło na wierzyciela. Konstytucja odnosi się natomiast odmiennie do sytuacji, gdy żadna ze stron nie skorzystała ze swego uprawnienia. W takim razie należało zaliczyć zapłatę w pierwszej kolejności na spłatę odsetek (*prius in usuras*), a pozostałą kwotę na kapitał¹⁴.

Z powyższych źródeł wynika, że Rzymianie poświęcali szczególną uwagę dłużnikowi. Dłużnik, spełniając świadczenie, mógł właściwie dowolnie określić, który dług zaspokaja. Jedynym ograniczeniem był obowiązek zaliczenia zapłaty na odsetki przed kapitałem. Z kolei na wierzyciela został nałożony obowiązek działania w interesie dłużnika, co oznaczało, że został on pozbawiony możliwości swobodnego dokonania zarachowania. Również, gdy żadna ze stron nie wskazała sposobu zaliczenia świadczenia, zarachowanie przebiegało w sposób przyjazny dla dłużnika.

Autentyczność fragmentu D. 46, 3, 1 wywoływała wątpliwości w dwudziestowiecznej romanistyce. F. Schulz i H. Siber opowiadali się za poglądem o justyniańskim rodowodzie reguły zarachowania (interpolacjach)¹⁵. Współcześnie jednak przyjmuje się, że w romanistyce pierwszej połowy XX w. przyjmowano niemal automatycznie założenie, że każdy tekst przekazany w kompilacji justyniańskiej podlegał przetworzeniu przez kompilatorów, w związku z czym niezbędne stawało się poszukiwanie oryginalnego brzmienia¹⁶. Obecnie pogląd

¹³ Najprawdopodobniej autorem konstytucji był Arrius Menander, który od 212 r. po Chr. prowadził kancelarię *a libellis*; zob. D. Liebs, *Hofjuristen der römischen Kaiser bis Justinian*, München 2010, s. 64–65; T. Honoré, *Emperors and lawyers*, London 1981, s. 64–65.

¹⁴ B. Biondi, *Instituzioni di diritto romano*, Milano 1956, s. 406.

¹⁵ F. Schulz, *Einführung in das Studium der Digesten*, Tübingen 1916, s. 112–114; za interpolacją fragmentu D. 46, 3, 1–5 opowiadał się również H. Siber, *Beiträge...*, s. 176–179; tak też S. Solazzi, *L'estinzione dell'obbligazione nel diritto romano*, Vol. 1, Napoli 1935, s. 132.

¹⁶ F. J. Andrés Santos, *Brevissima storia della critica interpolazionistica nelle fonti giuridiche romane*, *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos [Sección Derecho Romano]* XXXIII (2011), s. 106.

o interpolacji powyżej omawianych fragmentów kompilacji justyniańskiej uważany jest jednak za nieaktualny¹⁷.

B. KSZTAŁT REGULACJI ZARACHOWANIA W PRAWIE RZYMSKIM. PODSUMOWANIE

Bez względu na to, czy klasyczne źródła rzymskie odnoszące się do reguły zarachowania podlegały przetworzeniu przez kompilatorów, to ostatecznie treść, jaka została utrwalona w kompilacji justyniańskiej, stanowiła przedmiot późniejszej recepcji prawa rzymskiego i wpłynęła na kształt rozwiązań prawnych przyjętych we współczesnych systemach prawa cywilnego¹⁸. Brzmienie analizowanych źródeł rzymskich daje podstawę do sformułowania wniosku, że zarachowanie świadczenia nie mogło abstrahować od potencjalnej woli dłużnika. W sytuacji, gdy prawo do zaliczenia świadczenia przechodziło na wierzyciela, był on obowiązany dokonać zarachowania w taki sam sposób, w jaki chciałby, by doszło do zarachowania jego świadczenia, gdyby to on sam był dłużnikiem. Jednocześnie wierzyciel nie mógł uwzględnić w rozliczeniu świadczenia długów niewymagalnych, spornych, jak również niebędących długami własnymi (np. długi poręczyciela), a także niezaskarżalnych (zobowiązań naturalnych). W ten trend dostrzegania interesu dłużnika wpisywała się również reguła zarachowania świadczeń, gdy żadna ze stron nie skorzystała ze swojego uprawnienia. Nie dziwi zatem, że juryści, a także cesarz Karakala, przyjęli, że w takiej sytuacji reguła zarachowania będzie odzwierciedlać potencjalną wolę dłużnika, który z zasady działa we własnym interesie. W konsekwencji rozwiązanie, które zostało utrwalone w kompilacji justyniańskiej, dawało w oczywisty sposób pierwszeństwo interesowi dłużnika.

3. ZARACHOWANIE ŚWIADCZEŃ WE WSPÓŁCZESNYCH KODYFIKACJACH PRAWA CYWILNEGO

Przedmiotem analizy prawnoporównawczej w niniejszym artykule są regulacje zarachowania świadczeń w kodeksach austriackim, niemieckim, szwajcarskim i francuskim, ponieważ stanowiły one wzorzec dla kodyfikacji w wielu krajach świata, w tym również dla polskiego Kodeksu cywilnego¹⁹ oraz wcześniejszego

¹⁷ M. Avenarius, *Die Anrechnung...*, s. 521.

¹⁸ W. Waldstein, J. M. Rainer, *Römische Rechtsgeschichte*, München 2014, s. 283.

¹⁹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz.U. z 2022 r., poz. 1360); dalej: k.c.

Kodeku zobowiązań²⁰. Jednocześnie kodeksy te pozostają pod wpływem prawa rzymskiego, w związku z czym wiele uregulowanych w nich instytucji prawnych ma swe korzenie właśnie w rozwiązaniach rzymskich. Obserwacja ta odnosi się również do reguły zarachowania. Ponieważ celem artykułu jest przedstawienie m.in. rozwiązań współcześnie obowiązujących w europejskich systemach prawnych tradycji rzymskiej, z którymi spokrewnione jest prawo polskie, opracowanie nie obejmuje historii recepcji prawa rzymskiego.

A. AUSTRIACKI KODEKS CYWILNY (ABGB)

I. REGUŁA OGÓLNA

Reguła zarachowania świadczeń została zawarta w §§ 1415–1416 ABGB. Zgodnie z § 1415 zd. 2 ABGB w przypadku wielości długów pieniężnych pomiędzy tymi samymi stronami zapłata następuje na poczet długu, który został wskazany przez dłużnika za przyzwoleniem wierzyciela. Wierzyciel ma zatem wpływ na proponowany przez dłużnika sposób zarachowania świadczenia i może się mu sprzeciwić²¹. Paragraf 1416 ABGB dotyczy natomiast sytuacji, w której istnieją wątpliwości co do woli dłużnika, który dług miał on zamiar zaspokoić, lub zaproponowany przez dłużnika sposób zarachowania został odrzucony przez wierzyciela. Wówczas świadczenie zostaje w pierwszej kolejności zarachowane na poczet odsetek (oczywiście, jeśli one powstały), a następnie na kapitał. Wśród kilku kapitałów świadczenie zalicza się na poczet długu, którego spełnienie zostało zażądane, albo długu przynajmniej wymagalnego; w dalszej kolejności na poczet tego długu, który dla dłużnika jest bardziej uciążliwy²². Jeśli jest kilka długów równie uciążliwych, spełnione świadczenie należy zaliczyć proporcjonalnie na wszystkie z nich. To końcowe rozwiązanie, które odpowiada zasadom przekazanym w Digestach justyniańskich, wynika nie z samego tekstu ABGB, lecz z dorobku judykatury²³.

²⁰ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 października 1933 r. – Kodeks zobowiązań (Dz.U. nr 82, poz. 598, z późn. zm.); dalej: k.z.

²¹ § 1415 ABGB: Der Gläubiger ist nicht schuldig, die Zahlung einer Schuldpost theilweise, oder auf Abschlag anzunehmen. Sind aber verschiedene Posten zu zahlen; so wird diejenige für abgetragen gehalten, welche der Schuldner, mit Einwilligung des Gläubigers tilgen zu wollen, sich ausdrücklich erklärt hat.

²² § 1416 ABGB: Wird die Willensmeinung des Schuldners bezweifelt, oder von dem Gläubiger widersprochen; so sollen zuerst die Zinsen, dann das Capital, von mehreren Capitalien aber dasjenige, welches schon eingefordert, oder wenigstens fällig ist, und nach diesem dasjenige, welches schuldig zu bleiben dem Schuldner am meisten beschwerlich fällt, abgerechnet werden.

²³ Orzeczenie austriackiego Sądu Najwyższego (OGH) z dnia 6 marca 1884 r., nr GIU 9924; orzeczenie OGH z dnia 19 września 1967 r., 8 Ob 231/67 (8 Ob 232/67), SZ (Sammlung Zivilrecht) 40/119.

Rozwiązanie przyjęte w ABGB, odmiennie niż model rzymski, w pierwszej kolejności stawia na porozumienie stron, którego istnienie domniemuje się, gdy wierzyciel nie zgłosi sprzeciwu²⁴. Wierzyciel natomiast nie posiada prawa do samodzielnego zarachowania świadczenia. Chociaż ABGB nie przewiduje uprawnienia wierzyciela do złożenia oświadczenia o zarachowaniu świadczeń, w nauce prawa dopuszcza się, by to najpierw wierzyciel wystąpił z propozycją zarachowania, która następnie musi zostać zaakceptowana przez dłużnika. Zgoda ta może przyjętą postać nawet zgody milczącej²⁵.

Reguła zarachowania świadczeń z § 1416 ABGB miała w zamiarze twórców kodeksu służyć zapewnieniu równowagi pomiędzy interesami wierzyciela i dłużnika. Z przepisu tego można wyłuskać zarówno rozwiązania sprzyjające wierzycielowi, jak i dłużnikowi²⁶. Przykładem rozwiązania prowierzycielskiego jest, określona już przez cesarza Karakalę, zasada, że zapłata podlega w pierwszej kolejności zaliczeniu na odsetki, a dopiero następnie na kapitał²⁷. Ponadto reguła wymagająca, by w przypadku długów o tej samej wymagalności świadczenie zaliczyć na poczet długu bardziej uciążliwego dla dłużnika, ma charakter oczywiście prodluźniczy. W orzecznictwie austriackiego Sądu Najwyższego (Oberster Gerichtshof – OGH) przyjmuje się, że przy wyborze długu, na poczet którego zalicza się świadczenie, należy uwzględnić potencjalną wolę dłużnika, tj. który dług zaspokoiłby on przy wszechstronnym rozważeniu okoliczności prawnych i gospodarczych²⁸. Jako przykład długów uciążliwych dla dłużnika wskazuje się w nauce prawa i judykaturze m.in.: długi obciążone zabezpieczeniem rzeczowym, np. hipoteką lub zastawem, czy też poręczeniem, jeśli poręczycielowi przysługuje prawo regresu do dłużnika²⁹. Wydaje się zatem, że w rozwiązaniu austriackim przeważa jednak mimo wszystko interes dłużnika, w szczególności z uwagi na okoliczność, że przy zarachowaniu należy kierować się jego potencjalną wolą.

II. WYŁĄCZENIE SPOD ZASTOSOWANIA § 1416 ABGB DŁUGÓW PRZEDAWNIONYCH

Przykładem interpretacji § 1416 ABGB w interesie dłużnika, odwołującej się do jego potencjalnej woli, jest wyłączenie z zarachowania świadczenia na podsta-

²⁴ M. Spitzer, *Komentarz do § 1415*, (w:) H. Koziol, P. Bydlinski, R. Bollenberger (Hrsg.), *Kurzkommentar zum ABGB*, Wien 2017, s. 1845.

²⁵ F. Gschnitzer, *Komentarz do §§ 1415–1416*, (w:) H. Klang (Hrsg.), *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch*, Wien 1951, s. 383–384.

²⁶ F. von Zeiller, *Commentar über das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie*, Bd. 4, Wien–Triest 1813, s. 121.

²⁷ F. Gschnitzer, *Komentarz do §§ 1415–1416*, (w:) H. Klang (Hrsg.), *Kommentar...*, s. 384.

²⁸ Orzeczenie OGH z 1 lutego 1934 r., 2 Ob. 13/34, SZ 16/23.

²⁹ C. Rudolf, *Komentarz do § 1416*, (w:) A. Fenyves, F. Kerschner, A. Vonkilch (Hrsg.), *Großkommentar zum ABGB – Klang Kommentar §§ 1411–1430 ABGB. Aufhebung der Rechte*, Wien 2019, s. 52–53.

wie ustawowej reguły długów wynikających z zobowiązań naturalnych, w tym również długów przedawnionych. Pogląd ten ugruntowany jest zarówno w nauce prawa, jak i w orzecznictwie austriackim, gdzie przyjmuje się, że zobowiązania naturalne, łącznie z przedawnionymi nie mogą zostać uwzględnione w ramach ustawowej reguły zarachowania świadczeń³⁰. By uniknąć zarachowania, nie jest nawet konieczne podniesienie zarzutu przedawnienia przez dłużnika³¹, podczas gdy § 1501 ABGB, podobnie jak art. 117 § 2 k.c., wymaga zasadniczo podniesienia zarzutu przedawnienia³². Do uwzględnienia długów przedawnionych może dojść wyłącznie w sytuacji, gdy dłużnik wyraźnie oświadczy, że spełnia świadczenie na poczet takiego długu³³.

W austriackim orzecznictwie wskazuje się, że jeśli § 1416 ABGB ma na celu uwzględnienie potencjalnej woli rozsądnego działającego dłużnika, to w sytuacji, gdy dłużnik nie określi, który dług zaspokaja, nie ma podstaw do przyjęcia, że jego wolą byłoby zaspokojenie roszczenia przedawnionego, co do spełnienia którego może się uchylić, a w konsekwencji do zaliczenia zapłaty na poczet takiego długu. Co więcej, w takiej sytuacji niesprecyzowanie przez dłużnika, który dług zaspokaja, nie może być poczytywane za rezygnację z zarzutu przedawnienia. Wręcz przeciwnie, by uznać, że dłużnik rezygnuje z zarzutu i godzi się zaspokoić dług przedawniony, musi on taką wolę zmanifestować w sposób widoczny³⁴. Takie oświadczenie należałoby wówczas oceniać raczej przez pryzmat § 1415 zd. 2 ABGB, który przewiduje uprawnienie dłużnika do wskazania sposobu zarachowania spełnianego świadczenia, a nie ustawowej reguły zarachowania z § 1416 ABGB.

Koncepcja austriacka pomijania długów przedawnionych wyraźnie zbliża się więc do wyrażonego już w prawie rzymskim celu i natury ustawowej reguły zarachowania, które bazują na potencjalnej woli dłużnika. Trudno bowiem przyjąć, by dłużnik działający w swoim interesie pragnął zaspokoić dług, od którego zaspokojenia mógłby się skutecznie uchylić.

³⁰ *Ibidem*, s. 44; tak też F. Gschnitzer, *Komentarz do §§ 1415–1416*, (w:) H. Klang (Hrsg.), *Kommentar...*, s. 385; OGH orzeczenie z dnia 7 listopada 1889 r., GIU 12987; orzeczenie OGH z dnia 19 grudnia 1991 r., 8 Ob. 636/91, ecolex 1992, 231. W odniesieniu do innego roszczenia niezaskarżalnego, tj. umowy darowizny, zob. orzeczenie OGH z dnia 8 października 1873 r., nr GIU 5099.

³¹ Orzeczenie OGH z dnia 10 listopada 1993 r., 3 Ob 164/93, SZ 66/142.

³² P. Vollmaier, *Komentarz do § 1501*, (w:) A. Fenyves, F. Kerschner, A. Vonkilch (Hrsg.), *Großkommentar zum ABGB – Klang Kommentar §§ 1451–1512 ABGB*, Wien 2012, s. 538–552.

³³ Orzeczenie OGH z dnia 19 grudnia 1991 r., 8 Ob. 636/91, ecolex 1992, 231.

³⁴ Orzeczenie OGH z dnia 27 lutego 1997 r., 2 Ob 11/97z, ÖJZ 1997/147.

B. NIEMIECKI KODEKS CYWILNY (BGB)

I. REGUŁA ZARACHOWANIA W NIEMIECKIM BGB – ZASADY OGÓLNE

W prawie niemieckim reguła zarachowania świadczeń umiejscowiona jest w § 366 BGB³⁵. Również i tym razem to dłużnik ma prawo określić w chwili spełnienia świadczenia, który dług zaspokaja. Jeśli wierzyciel nie zgadza się ze sposobem zarachowania przedstawionym przez dłużnika, może on wyłączenie odmówić przyjęcia świadczenia. Wierzycielowi nie przysługuje natomiast uprawnienie do samodzielnego zarachowania otrzymanego świadczenia. Jednocześnie musi on mieć na względzie, że odmowa przyjęcia świadczenia i zarachowania w sposób określony przez dłużnika będzie wiązać się z popadnięciem w zwłokę wierzyciela³⁶.

Jeśli natomiast dłużnik przy spełnieniu świadczenia nie wskaże, który dług zaspokaja, wówczas zastosowanie znajduje reguła zarachowania określona w § 366 ust. 2 BGB. W pierwszej kolejności zaspokojeniu podlegają długi wymagalne. Wśród kilku długów wymagalnych pierwszeństwo mają te, które są mniej zabezpieczone. Przy stosowaniu tego kryterium rozstrzyga walor gospodarczy roszczenia. Jeśli dług zabezpieczony jest ograniczonym prawem rzeczowym, np. hipoteką, to z zasady możliwość dochodzenia tego roszczenia przez wierzyciela jest w większym stopniu zapewniona niż w przypadku długu zabezpieczonego poręczeniem lub w ogóle niezabezpieczonego³⁷. Wśród długów o takim samym stopniu zabezpieczenia zaliczenie powinno nastąpić na poczet długu bardziej uciążliwego dla dłużnika. Należy przez to rozumieć negatywne następstwa niewykonania zobowiązania, np. powstanie obowiązku zapłaty odsetek lub kary umownej, czy też powstanie sporu sądowego³⁸. Wśród długów równie uciążliwych dla dłużnika pierwszeństwo mają długi starsze. Jeśli jest więcej długów tego samego rodzaju, świadczenie należy zaliczyć proporcjonalnie na nie wszystkie.

Niemiecki BGB daje również pierwszeństwo odsetkom i innym należnościom ubocznym. Zgodnie z § 367 BGB przed zarachowaniem świadczenia na kapitał należy je zaliczyć najpierw na koszty, a następnie na odsetki. Oznacza

³⁵ § 366 BGB: (1) Ist der Schuldner dem Gläubiger aus mehreren Schuldverhältnissen zu gleichartigen Leistungen verpflichtet und reicht das von ihm Geleistete nicht zur Tilgung sämtlicher Schulden aus, so wird diejenige Schuld getilgt, welche er bei der Leistung bestimmt.

(2) Trifft der Schuldner keine Bestimmung, so wird zunächst die fällige Schuld, unter mehreren fälligen Schulden diejenige, welche dem Gläubiger geringere Sicherheit bietet, unter mehreren gleich sicheren die dem Schuldner lästigere, unter mehreren gleich lästigen die ältere Schuld und bei gleichem Alter jede Schuld verhältnismäßig getilgt.

³⁶ R. Fetzter, *Kommentar zu § 366*, (w:) W. Krüger (Hrsg.), *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd. 3. Schuldrecht*, München 2019, nb 13.

³⁷ D. Olzen, *Kommentar zu § 366*, (w:) M. Löwisch (Hrsg.), *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen*, Berlin 2011, nb 38–40.

³⁸ M. Fries, *Kommentar zu § 366*, (w:) R. Schulze (Hrsg.), *Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar*, Baden-Baden 2021, nb 6.

to, że w pierwszej kolejności ustala się kapitał podlegający zaspokojeniu zgodnie z § 366 BGB, a następnie, gdy istnieją należności uboczne, spełnione świadczenie zalicza się na nie³⁹. Jeśli dłużnik przedstawi odmienny sposób zaliczenia świadczenia, wierzyciel może odmówić przyjęcia świadczenia⁴⁰. Tym razem nie naraża się on na popadnięcie w zwłokę wierzyciela⁴¹.

II. WPŁYW LANDRECHTU PRUSKIEGO NA REGULACJE § 366 BGB

Źródło rozwiązań z § 366 BGB spoczywa w prawie rzymskim oraz tradycji germańskiej, której pierwiastki były przejęte do Landrechtu Pruskiego (ALR)⁴². Znany ze swej obszerności Landrecht poświęcał zarachowaniu zapłaty (świadczeniu) aż 10 paragrafów – I 16 § 150–159⁴³. W odróżnieniu od prawa rzymskiego ALR nakazywał w pierwszej kolejności badać, jakie było porozumienie

³⁹ D. Olzen, *Komentarz do § 367*, (w:) M. Löwisch (Hrsg.), *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen*, Berlin 2011, nb 1.

⁴⁰ § 367 BGB: (1) Hat der Schuldner außer der Hauptleistung Zinsen und Kosten zu entrichten, so wird eine zur Tilgung der ganzen Schuld nicht ausreichende Leistung zunächst auf die Kosten, dann auf die Zinsen und zuletzt auf die Hauptleistung angerechnet.

(2) Bestimmt der Schuldner eine andere Anrechnung, so kann der Gläubiger die Annahme der Leistung ablehnen.

⁴¹ Postanowienie niemieckiego Federalnego Trybunału Sprawiedliwości (BGH) z dnia 13 kwietnia 1983 r., VIII ZB 38/82, BGH, NJW 1983, 2773.

⁴² M. Avenarius, *Die Anrechnung...*, s. 518–525.

⁴³ ALR I 16: § 150. Ist der zahlende dem Empfänger aus mehrern Forderungen verhaftet: so muß hauptsächlich nach dem Uebereinkommen der Parteyen beurtheilt werden, auf welche der schuldigen Posten die geleistete Zahlung anzurechnen sey.

§ 151. Hat der Schuldner die Zahlung ausdrücklich auf eine gewisse Post geleistet, und der Gläubiger selbige angenommen, ohne seinen Widerspruch innerhalb der Tit. V. §. 91. sqq. bestimmten Fristen nach Empfang des Geldes gegen den Zahlenden zu äußern; so kann er diese Zahlung nachher auf eine andere Forderung nicht anrechnen.

§ 152. Hat der Gläubiger die ohne weitere Bestimmung gezahlte Summe ausdrücklich auf eine gewisse Post angerechnet, und der Schuldner hat solcher nicht binnen obgedachten Fristen nach Empfang der Quittung widersprochen: so muß er sich diese Anrechnung auch in der Folge gefallen lassen.

§ 153. Ist kein Uebereinkommen unter den Parteyen vorhanden: so muß die geleistete Zahlung zu vörderst auf die damals verfallenen Zinsen gerechnet werden.

§ 154. Hat der Schuldner auch Kosten zu entrichten: so gehen diese den Zinsen noch vor.

§ 155. Unter mehrern Capitalsposten ist die Zahlung vorzüglich auf diejenige zu rechnen, welche der Gläubiger zuerst eingefordert hat.

§ 156. Ist keine derselben, oder sind sie alle zugleich eingefordert worden: so kann der Gläubiger die gezahlte Summe auf diejenige Post anrechnen, bey welcher ihrer Qualität nach die wenigste Sicherheit ist.

§ 157. Sind die Forderungen von gleicher Qualität: so geschieht die Anrechnung auf diejenige, welche in Ansehung des Zinssatzes dem Schuldner die lästigste ist.

§ 158. Tritt keiner von vorstehenden Bestimmungen ein: so muß die Zahlung auf diejenige Post, welche am längsten verfallen ist, angerechnet werden.

§ 159. Kann auch hieraus kein Bestimmungsgrund entnommen werden: so ist die Zahlung auf alle Schuldposten verhältnißmäßig abzurechnen.

stron. Mogło do niego dojść przez oświadczenie woli i wyrażenie w nim sposobu zarachowania płatności przez dłużnika lub wierzyciela przy braku sprzeciwu drugiej strony⁴⁴. Jeśli żadna ze stron nie oświadczyła, w jaki sposób należało zaliczyć płatność, dochodziło do zarachowania według szczegółowych postanowień § 153–159. Płatność najpierw zaliczano na wymagalne odsetki, chyba że dłużnika obciążał również obowiązek zapłaty kosztów związanych z długiem, wówczas w pierwszej kolejności zaspokajano koszty. Pomiędzy należnościami głównymi pierwszeństwo miał dług, do którego płatności wierzyciel wezwał dłużnika. Wśród długów równie wymagalnych lub gdy takich brakowało, płatność należało zaliczyć na poczet długu, który z perspektywy wierzyciela był gorzej zabezpieczony, a dopiero w dalszej kolejności na poczet długu bardziej uciążliwego dla dłużnika. Taka kolejność, w odróżnieniu np. od § 1416 ABGB, była korzystniejsza dla wierzyciela⁴⁵. Prawo pruskie nie przyjęło więc, w odróżnieniu od prawa rzymskiego⁴⁶, ogólnego pierwszeństwa interesu dłużnika, lecz miało na celu zachowanie równowagi interesów obydwu stron stosunku zobowiązaniowego⁴⁷.

W przypadku, gdy powyższe reguły okazały się niewystarczające, zapłatę należało zaliczyć na dług najstarszy. W nauce prawa wyrażane było stanowisko, że nie może być to dług przedawniony⁴⁸. Gdy istniało z kolei wiele długów równie starych, płatność podlegała proporcjonalnemu zarachowaniu na poczet tych długów (I 16 § 159 ALR).

Obok Landrechu w znacznej części Cesarstwa Niemieckiego obowiązywało wciąż prawo powszechne (niem. *gemeines Recht*), czyli *de facto* recypowane prawo rzymskie⁴⁹, którego reguła zarachowania nie różniła się od przekazanej w kompilacji justyniańskiej⁵⁰.

Koncepcja zarachowania świadczenia w sposób uwzględniający zarówno interes dłużnika, jak i wierzyciela przenikła z ALR do BGB. Niemiecki kodeks cywilny stara się zachować w tym zakresie równowagę pomiędzy rozwiązaniami prawa rzymskiego, kierującymi się przy zarachowaniu świadczenia przede wszystkim interesem dłużnika, a interesem wierzyciela. BGB dąży przez to do

⁴⁴ H. Dernburg, *Lehrbuch des Preußischen Privatrechts und der Privatrechtsnormen des Reichs*, 2. Bd., Haale an der Saale 1880, s. 224.

⁴⁵ C. F. Koch, *Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten mit Kommentar in Anmerkungen*, T. 1, Bd. 2, Berlin 1870, s. 355, przyp. 10.

⁴⁶ F. C. von Savigny, (w:) C. Wollschläger, J. Rückert (Hrsg.), *Landrechtvorlesung 1824. Nachschrift*, 2. Hb., Frankfurt am Main 1998, s. 605.

⁴⁷ M. Avenarius, *Die Anrechnung...*, s. 518–525.

⁴⁸ C. F. Koch, *Allgemeines Landrecht...*, s. 356, przyp. 10a.

⁴⁹ T. Giaro, (w:) W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bérier, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2018, s. 104.

⁵⁰ B. Windscheid, T. Kipp, *Lehrbuch...*, s. 431–434.

przyjęcia reguły, która odpowiadałaby potencjalnemu porozumieniu stron stosunku zobowiązaniowego, co podkreślała II komisja kodyfikacyjna BGB⁵¹.

III. MOŻLIWOŚĆ ZARACHOWANIA DŁUGU PRZEDAWNIONEGO NA GRUNCIE § 366 BGB

Regulacja § 366 BGB zmierza do zachowania równowagi pomiędzy interesami wierzyciela i dłużnika. Powstaje zatem pytanie, czy ustawowa reguła zarachowania obejmuje długi przedawnione, w stosunku do których dłużnik nie zgłosił zarzutu przedawnienia. W prawie niemieckim, analogicznie do art. 117 § 2 k.c., po upływie terminu przedawnienia zobowiązany może uchylić się od zaspokojenia roszczenia przez podniesienie zarzutu przedawnienia (§ 214 ust. 1 BGB)⁵².

W doktrynie prawa niemieckiego widoczne są dwa stanowiska. Według pierwszego długi przedawnione co do zasady podlegają zarachowaniu ustawowemu, chyba że dłużnik podniósł zarzut przedawnienia. Wskazuje się, że nie ma żadnej podstawy prawnej ani uzasadnienia celowościowego w § 366 ust. 2 BGB, by długi przedawnione uznawać za niewymagalne, a przez to, by wyłączyć je spod ustawowego zarachowania⁵³.

Z drugiej strony prezentowane jest stanowisko, że reguły rządzące zarachowaniem świadczenia z § 366 ust. 2 BGB odwołują się mimo wszystko do domniemanej woli dłużnika⁵⁴. W konsekwencji świadczenie nie może zostać zaliczone na poczet długu już przedawnionego. Wyjątkiem jest sytuacja, gdy dłużnik wyraźnie wskaże, że świadczy na poczet długu przedawnionego⁵⁵. Zdaniem W. von Seelera zarachowanie świadczenia na poczet długu przedawnionego przeczyłoby ewidentnie celowi ustawowej reguły z § 366 BGB⁵⁶. Analogiczny pogląd prezentowany jest również przez J. Gernhubera, według którego pierwszeństwo powinny mieć wyłącznie roszczenia nieprzedawnione. J. Gernhuber podaje przykład, że w sytuacji, gdy dłużnik spełnia świadczenie w wysokości odpowiadającej aktualnie wymagalnym i nieprzedawnionym roszczeniom, należy przyjąć, że dłużnik w ten sposób podnosi zarzut przedawnienia, w związku z czym nie można zarachować świadczenia na długi przedawnione. Jeśli natomiast dłużnik

⁵¹ B. Mugdan (Hrsg.), *Die gesamten Materialien zum Bürgerlichen Gesetzbuch für das Deutsche Reich. Bd. 2. Recht der Schuldverhältnisse. Motive*, Berlin 1899, s. 543.

⁵² H. Grothe, *Kommentar do § 214*, (w:) C. Schubert (Hrsg.), *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd. 1. Allgemeiner Teil*, München 2021, nb 3.

⁵³ D. Olzen, *Kommentar do § 366*, (w:) M. Löwisch (Hrsg.), *J. von Staudingers Kommentar...*, nb 38; R. Fetzer, *Kommentar do § 366*, (w:) W. Krüger (Hrsg.), *Münchener Kommentar...*, nb 38.

⁵⁴ H. Heinrichs, *Kommentar do § 366*, (w:) H. Heinrichs (Hrsg.), *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd. 2. Schuldrecht. Allgemeiner Teil*, München 1994, nb 12.

⁵⁵ H. Kaduk, *Kommentar do § 366*, (w:) M. Löwisch (Hrsg.), *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen*, Berlin 1994, nb 35.

⁵⁶ W. von Seeler, *Aufrechnung bei einer Mehrheit von Forderungen nach B.G.B. § 396. Ein Beitrag zur Auslegung des Bürgerlichen Gesetzbuchs*, „Archiv für bürgerliches Recht” 1899, Bd. 15, s. 110.

zapłaciły kwotę wyższą niż wartość roszczeń nieprzedawnionych, wówczas należałoby przyjąć, że zarachowanie nadwyżki na długi przedawnione spoczywa na jego wyraźnym wskazaniu⁵⁷.

Stanowiska zwolenników koncepcji wyłączenia spod ustawowej reguły zarachowania z § 366 BGB długów przedawnionych korespondują z rozwiązaniami wypracowanymi w orzecznictwie austriackim, gdzie podkreśla się, że nie ma podstaw, by przyjmować automatycznie, że wolą dłużnika byłoby zaspokojenie w pierwszej kolejności długów przedawnionych, co do których dłużnik mógłby podnieść zarzut przedawnienia⁵⁸.

C. FRANCUSKI KODEKS CYWILNY (CODE CIVIL)

Omawiając regułę zarachowania w europejskich porządkach prawnych, nie można pominąć prawa francuskiego. Do chwili wejścia w życie ordonansu nr 2016–131 z dnia 10 lutego 2016 r. zarachowanie zapłaty uregulowane było w art. 1253–1256 Code Civil (CC). Podobnie jak w powyżej omawianych kodyfikacjach, art. 1253 CC przewidywał, że prawo określenia długu podlegającego zaspokojeniu przysługuje dłużnikowi w chwili zapłaty⁵⁹. Jednocześnie dłużnik nie miał pełnej swobody w zarachowaniu. Jeśli od długu przypadały odsetki lub należne były wcześniejsze zaległości, dłużnik nie mógł bez zezwolenia wierzyciela zarachować zapłaty na kapitał przed zapłatą odsetek lub wcześniej powstałych zaległości. Jeśli zapłata nie pozwalała na zaspokojenie w całości kapitału i odsetek, podlegała ona zaliczeniu najpierw na poczet odsetek⁶⁰. Jest to rozwiązanie w pełni korespondujące z omawianą powyżej konstytucją cesarza Karakali, który również nakazał zaliczanie zapłaty w pierwszej kolejności na odsetki, a dopiero po ich zaspokojeniu na kapitał.

Jeśli dłużnik nie wskazał długu podlegającego zaspokojeniu, uprawnienie to przechodziło na wierzyciela, który określał sposób zarachowania w pokwitowaniu. Gdy dłużnik przyjął pokwitowanie wierzyciela, tracił możliwość dokonania odmiennego zarachowania zapłaty, z wyjątkiem sytuacji, w której wierzyciel działał podstępnie⁶¹. Ostatecznie, jeśli żadna ze stron nie określiła sposobu

⁵⁷ J. Gernhuber, *Die Erfüllung und ihre Surrogate sowie das Erlöschen der Schuldverhältnisse aus anderen Gründen*, Tübingen 1983, s. 140.

⁵⁸ Orzeczenie OGH z dnia 27 lutego 1997 r., 2 Ob 11/97z, ÖJZ 1997/147.

⁵⁹ Art. 1253 CC. Le débiteur de plusieurs dettes a le droit de déclarer, lorsqu'il paye, quelle dette il entend acquitter.

⁶⁰ Art. 1254 CC. Le débiteur d'une dette qui porte intérêt ou produit des arrérages ne peut point, sans le consentement du créancier, imputer le paiement qu'il fait sur le capital par préférence aux arrérages ou intérêts: le paiement fait sur le capital et intérêts, mais qui n'est point intégral, s'impute d'abord sur les intérêts.

⁶¹ Art. 1255 CC. Lorsque le débiteur de diverses dettes a accepté une quittance par laquelle le créancier a imputé ce qu'il a reçu sur l'une de ces dettes spécialement, le débiteur ne peut plus

zarachowania, zastosowanie znajdowała reguła ustawowa z art. 1256 CC. Zgodnie z tym przepisem zapłata podlegała zaliczeniu najpierw na poczet długu wymagalnego, w którego zaspokojeniu dłużnik miał największy interes. Zapłata podlegała zarachowaniu na dług wymagalny, nawet jeśli dłużnik miał większy interes w zaspokojeniu długu jeszcze niewymagalnego. Jeśli było więcej długów tego samego rodzaju, zapłatę należało zaliczyć na poczet długu najstarszego. W wielości długów równie starych zapłatę zarachowywano proporcjonalnie na nie wszystkie⁶². We francuskiej nauce i orzecznictwie wyraźnie podnoszono, że ustawowa reguła zarachowania ma na celu poszukiwanie najkorzystniejszego rozwiązania dla dłużnika⁶³. Potwierdza to zatem tezę, że regulacja francuska sięga swoimi źródłami do prawa rzymskiego, które przyjęło prymat interesu dłużnika.

Przepisy dotyczące zarachowania świadczenia zostały znowelizowane we wspomnianym powyżej ordonansie z 2016 r. Artykuły 1253–1256 CC zostały zastąpione przez art. 1342–10 CC. Ustawodawca pozostawił dłużnikowi pierwszeństwo w określeniu sposobu zarachowania świadczenia. Code Civil obecnie natomiast odmiennie reguluje sytuację, gdy dłużnik nie wskazał długu podlegającego zaspokojeniu. Wówczas uprawnienie do zarachowania świadczenia nie przechodzi, jak przed 2016 r., na wierzyciela, lecz zastosowanie znajduje bezpośrednio reguła ustawowa. W nauce prawa przyjmuje się przy tym, że przyznanie uprawnienia do zarachowania świadczenia wyłącznie dłużnikowi nie wyłącza możliwości zawarcia przez strony porozumienia, które będzie uwzględniało również interes wierzyciela⁶⁴.

Obecna reguła ustawowa nie odbiega znacząco od wersji pierwotnej. W pierwszej kolejności świadczenie jest zaliczane na długi wymagalne, a wśród nich na poczet długu, w którego wygaśnięciu dłużnik ma największy interes. Jeśli interes ten jest taki sam w odniesieniu do większej liczby długów, zarachowanie następuje na dług najstarszy, a pomiędzy równie starymi – proporcjonalnie na nie wszystkie⁶⁵.

demander l'imputation sur une dette différente, à moins qu'il n'y ait eu dol ou surprise de la part du créancier.

⁶² Art. 1256 CC. Lorsque la quittance ne porte aucune imputation, le paiement doit être imputé sur la dette que le débiteur avait pour lors le plus d'intérêt d'acquitter entre celles qui sont pareillement échues; sinon, sur la dette échue, quoique moins onéreuse que celles qui ne le sont point.

Si les dettes sont d'égale nature, l'imputation se fait sur la plus ancienne; toutes choses égales, elle se fait proportionnellement.

⁶³ P. Malaurie, L. Aynès, P. Stoffel-Munck, *Droit Civil. Les Obligations*, Paris 2011, s. 598; orzeczenie Cour de Cassation, z dnia 23 listopada 1976 r., Bulletin des arrêts Cour de Cassation Chambre civile 3, nr 418, s. 318.

⁶⁴ O. Deshayes, T. Genicon, Y-M. Laithier, *Réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations*, Paris 2016, komentarz do art. 1342-10 CC.

⁶⁵ Art. 1342-10 CC. Le débiteur de plusieurs dettes peut indiquer, lorsqu'il paie, celle qu'il entend acquitter.

A défaut d'indication par le débiteur, l'imputation a lieu comme suit: d'abord sur les dettes échues; parmi celles-ci, sur les dettes que le débiteur avait le plus d'intérêt d'acquitter. A égalité

Reguła zarachowania w wersji znowelizowanej z 2016 r. wydaje się jeszcze bardziej podkreślać interes dłużnika. Świadczy o tym przede wszystkim fakt, że wierzyciel utracił możliwość jednostronnego określenia sposobu zarachowania. Pewnym narzędziem, mającym za zadanie wzmocnić pozycję wierzyciela, jest art. 1342–4 CC⁶⁶, zgodnie z którym wierzyciel może odmówić przyjęcia świadczenia częściowego, nawet jeśli przedmiot świadczenia jest podzielny (np. pieniądze)⁶⁷.

Ponieważ ustawowa reguła zarachowania przewidziana w Code Civil, zarówno w brzmieniu pierwotnym, jak i po nowelizacji z 2016 r., podkreśla interes dłużnika, należy rozważyć, czy dopuszcza ona zarachowanie świadczenia na poczet długu przedawnionego. Z orzecnictwa Cour de Cassation wynika, że rozstrzygające znaczenie ma przesłanka interesu dłużnika. Sąd powinien zbadać indywidualnie w każdej sprawie, w wygaszeniu którego długu dłużnik miał największy interes. Kwestia ta pozostawiana jest swobodnej ocenie sędziego rozpoznającego sprawę⁶⁸. Dopiero, jeśli nie uda się ustalić interesu dłużnika, sąd może zarachować świadczenia na poczet długu najstarszego⁶⁹. W orzecnictwie Cour de Cassation wskazuje się, że dłużnik, co do zasady, dąży w swoim interesie do zaspokojenia długów wymagalnych i nieprzedawnionych. Przykładowo, w wyroku z dnia 5 stycznia 2010 r. Cour de Cassation przyjął, że jeśli wezwanie do zapłaty zostało skierowane do dłużnika w chwili, gdy część roszczeń była już przedawniona, nie ma podstaw, by przyjąć, iż dłużnik, spełniając częściowo świadczenie, pragnął zaspokoić długi przedawnione⁷⁰.

W nauce prawa obecne jest również stanowisko przeciwne, w myśl którego unikanie zaspokojenia w pierwszej kolejności długów przedawnionych, lub szerszej, zobowiązań naturalnych, powinno być traktowane jako niemoralne, a przez to niedopuszczalne⁷¹. Wydaje się, że jest to stanowisko zbyt radykalne i pomija ono fakt, iż wierzyciel miał przecież możliwość skutecznego dochodzenia spełnienia świadczenia przez dłużnika już od momentu powstania stanu wymagalności.

d'intérêt, l'imputation se fait sur la plus ancienne; toutes choses égales, elle se fait proportionnellement.

⁶⁶ Art. 1342-4 CC. Le créancier peut refuser un paiement partiel même si la prestation est divisible.

Il peut accepter de recevoir en paiement autre chose que ce qui lui est dû.

⁶⁷ O. Deshayes, T. Genicon, Y-M. Laithier, *Réforme...*, komentarz do art. 1342-10 CC, przypis 32.

⁶⁸ J. Flour, J-L. Aubert, É. Savaux, *Les obligations. 3. Le rapport d'obligation*, Paris 2009, s. 112.

⁶⁹ Wyrok Cour de Cassation, civile z dnia 22 maja 2019 r., nr 18–13.659.

⁷⁰ Wyrok Cour de Cassation, civile z dnia 5 stycznia 2010 r., nr 08–21.569.

⁷¹ K. Bellis, *Système de L'obligation naturelle*, 2021, s. 602, https://books.google.pl/books?id=bw0jEAAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Kouroch+Bellis%22&hl=pl&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (dostęp: 29.07.2022 r.).

Na gruncie art. 1256 Code Civil (od nowelizacji w 2016 r. art. 1342–10 CC) wyrażany jest także pogląd, że przez przesłankę długu, w którego zaspokojeniu dłużnik ma największy interes, należy rozumieć dług najbardziej uciążliwy dla dłużnika, czyli przede wszystkim obciążony wysokimi odsetkami, karami umownymi lub zabezpieczony osobowo albo rzeczowo⁷².

Wydaję się zatem, że na gruncie prawa francuskiego ustawową regułą zarachowania świadczenia należy rozumieć jako rozwiązanie sprzyjające dłużnikowi i służące ochronie jego interesów. Pogląd ten prezentowany jest również przez niektórych przedstawicieli francuskiej nauki prawa⁷³.

D. SZWAJCARSKIE PRAWO ZOBOWIĄZAŃ (OR)

Warta odnotowania jest również reguła zarachowania przyjęta przez prawo szwajcarskie. Obligationenrecht (OR – pol. prawo zobowiązań) poświęca regule zarachowania dwa artykuły – art. 86 i 87⁷⁴. Podobnie jak w prawie rzymskim, możliwość określenia zarachowania świadczenia przysługuje w pierwszej kolejności dłużnikowi. Zgodnie z art. 86 OR dłużnik, dokonując zapłaty, może wskazać, który dług pragnie zaspokoić. Jeśli dłużnik nie określił zaspokajanego długu, może go wybrać wiążąco wierzyciel w wystawionym przez siebie pokwitowaniu, o ile dłużnik, niezwłocznie po otrzymaniu pokwitowania, nie sprzeciwi się zarachowaniu dokonanemu przez wierzyciela. W sytuacji, gdy żadna ze stron nie dokona zarachowania lub dłużnik sprzeciwi się zarachowaniu dokonanemu w pokwitowaniu, zastosowanie znajdzie reguła ustawowa z art. 87 OR⁷⁵. Zgodnie z tym przepisem zapłata podlega w pierwszej kolejności zarachowaniu na poczet długu wymagalnego. Wśród wielu długów wymagalnych zapłatę zalicza się na poczet długu, który wierzyciel rozpoczął najwcześniej dochodzić, względnie

⁷² A. Bénabent, *Droit Civil. Les Obligations*, Paris 2010, s. 583; F. Terré, P. Simler, Y. Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Paris 2009, s. 1345–1346.

⁷³ P. Malaurie, L. Aynès, P. Stoffel-Munck, *Droit Civil...*, s. 598.

⁷⁴ Art. 86. 1. OR Hat der Schuldner mehrere Schulden an denselben Gläubiger zu bezahlen, so ist er berechtigt, bei der Zahlung zu erklären, welche Schuld er tilgen will.

2. Mangelt eine solche Erklärung, so wird die Zahlung auf diejenige Schuld angerechnet, die der Gläubiger in seiner Quittung bezeichnet, vorausgesetzt, dass der Schuldner nicht sofort Widerspruch erhebt.

Art. 87. 1. OR Liegt weder eine gültige Erklärung über die Tilgung noch eine Bezeichnung in der Quittung vor, so ist die Zahlung auf die fällige Schuld anzurechnen, unter mehreren fälligen auf diejenige Schuld, für die der Schuldner zuerst betrieben worden ist, und hat keine Betreuung stattgefunden, auf die früher verfallene.

2. Sind sie gleichzeitig verfallen, so findet eine verhältnismässige Anrechnung statt.

3. Ist keine der mehreren Schulden verfallen, so wird die Zahlung auf die Schuld angerechnet, die dem Gläubiger am wenigsten Sicherheit darbietet.

⁷⁵ U. G. Schroeter, *Komentarz do art. 86*, (w:) C. Widmer Lüchinger, D. Oser (Hrsg.), *Obligationenrecht I. Basler Kommentar*, Basel 2019, nb 10–16.

na poczet długu najwcześniej wymagalnego. Jednocześnie w nauce prawa podnosi się, że zarachowanie nie może nastąpić na poczet długu przedawnionego⁷⁶. W dalszej kolejności, jeśli jest więcej długów o jednakowym terminie wymagalności, zapłata podlega zarachowaniu proporcjonalnie na nie wszystkie. Ostatecznie, gdy żaden z długów nie jest jeszcze wymagalny, zapłata jest zaliczana na poczet długu, który jest najmniej zabezpieczony.

Szwajcarska reguła zarachowania wyraźnie nawiązuje do rozwiązań rzymskich. Przede wszystkim to dłużnik powinien mieć decydujący wpływ, który dług zaspokaja. Rozwinięciem tej myśli jest stanowisko nauki prawa o wyłączeniu spod ustawowego zarachowania długów przedawnionych, co wyraźnie podkreśla, że celem ustawowej reguły zarachowania jest sprzyjanie dłużnikowi. Jednocześnie, mimo wszystko, został uwzględniony interes wierzyciela, o czym świadczy zaliczenie zapłaty w pierwszej kolejności na długi wymagalne, co przeciwdziała ich przedawnieniu, a w dalszej kolejności również na długi słabiej zabezpieczone lub wcale niezabezpieczone.

4. CZY MOŻNA ZARACHOWAĆ ŚWIADCZENIE NA POCZET DŁUGU PRZEDAWNIONEGO NA GRUNCIE PRAWA POLSKIEGO?

A. REGUŁA ZARACHOWANIA W KODEKSIE ZOBOWIĄZAŃ I KODEKSIE CYWILNYM

Reguła zarachowania znalazła swoje miejsce również w Kodeksie zobowiązań z 1933 r., który poświęcił tej regule cały rozdział, składający się z 3 artykułów – art. 212–214 k.z.⁷⁷. W myśl art. 212 k.z. pierwszeństwo we wskazaniu

⁷⁶ U. G. Schroeter, *Komentarz do art. 87*, (w:) C. Widmer Lüchinger, D. Oser (Hrsg.), *Obligationenrecht I...*, nb 5; D. Loertscher, A. Tolou, *Komentarz do art. 87*, (w:) L. Thévenoz, F. Werro (Hrsg.), *Code des obligations I. Commentaire Romand*, Bâle 2021, nb 3.

⁷⁷ Art. 212 § 1. Dłużnik, mający wobec tego samego wierzyciela kilka długów tego samego rodzaju, może wskazać przy zapłacie, który dług chce uiścić.

§ 2. Jednak z tego, co przypada na rachunek danego długu, wierzyciel ma prawo zaspokoić przede wszystkim zaległe koszty, odsetki lub raty.

Art. 213. Jeżeli dłużnik nie wskazał, który dług chce uiścić, i przyjął pokwitowanie, w którym wierzyciel zarachował zapłatę na jeden lub niektóre z długów, dłużnik nie może już żądać zarachowania na inny dług.

Art. 214. W braku jakiegokolwiek oświadczenia zarachowuje się zapłatę naprzód na poczet długu wymagalnego; jeżeli jest kilka długów wymagalnych, na poczet tego, który jest najmniej zabezpieczony; jeżeli jest kilka długów jednakowo zabezpieczonych, na poczet najbardziej uciążliwego dla dłużnika; jeżeli jest kilka długów równie uciążliwych, na poczet najdawniejszego; w jednakowych pod każdym względem okolicznościach – na poczet wszystkich długów stosunkowo.

długu podlegającego zapłacie przypadało dłużnikowi, przy czym wierzyciel miał prawo zarachować zapłatę przed kapitałem na należności uboczne. W sytuacji, gdy dłużnik nie skorzystał ze swego prawa, wierzyciel mógł w myśl art. 213 k.z. określić w pokwitowaniu sposób zarachowania świadczeń. Przyjęcie pokwitowania przez dłużnika powodowało, że zarachowanie dokonane przez wierzyciela stawało się wiążące. Ostatecznie, gdy żadna ze stron nie skorzystała ze swoich uprawnień, zastosowanie znajdowała ustawowa reguła zarachowania z art. 214 k.z., zgodnie z którą zapłatę zarachowywano najpierw na poczet długu wymagalnego, w przypadku kilku długów wymagalnych – na poczet najmniej zabezpieczonego, a jeżeli było kilka długów równie uciążliwych – na poczet najdawniejszego. Wśród równych okoliczności zapłatę rozliczano stosunkowo na poczet wszystkich długów. Reguła przyjęta w polskim Kodeksie zobowiązań zasadniczo wpisuje się w tradycję rzymską i określony zarówno w Digestach justyniańskich, jak i w Kodeksie Justyniana sposób zarachowania świadczeń⁷⁸. Wyraźne jest również podobieństwo do rozwiązań przyjętych w prawie niemieckim, jak też francuskim⁷⁹. Z kolei ustawowa reguła zarachowania miała za zadanie, w zamysle autorów Kodeksu zobowiązań, uwzględnić interes zarówno dłużnika, jak i wierzyciela⁸⁰. Jak wskazywał główny referent projektu Kodeksu zobowiązań R. Longchamps de Bérier, brzmienie art. 214 k.z. było inspirowane § 366 niemieckiego BGB i art. 190 projektu włosko-francuskiego kodeksu zobowiązań⁸¹.

Kodeks zobowiązań, podobnie jak pozostałe kodyfikacje europejskie, nie regulował kwestii zarachowania świadczenia na poczet długów przedawnionych. W nauce prawa obecny był pogląd J. Korzonka i I. Rosenblütha, zdaniem których na gruncie art. 214 k.z. wierzytelność zaskarżalna powinna zostać zaspokojona przed niezaskarżalną⁸². Zagadnienie zarachowania długów przedawnionych było natomiast przedmiotem rozważań Sądu Najwyższego, w szczególności należy w tym miejscu przywołać omówione poniżej orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 1957 r., I CR 456/56.

Kodeks cywilny z 1964 r. w dużym stopniu powielił rozwiązania przyjęte w Kodeksie zobowiązań, przy czym jednocześnie zwięźlej reguluje ustawowe zarachowanie świadczenia. Zgodnie z art. 451 § 1 k.c. prawo określenia długu podlegającego zarachowaniu przysługuje w pierwszej kolejności dłużnikowi, przy czym wierzyciel ma prawo zaliczyć to, co przypada na poczet tego długu, na zaległe należności uboczne, a w dalszej części na świadczenie główne. Jeśli dłuż-

⁷⁸ Por. szczegółowo powyżej, s. 11–15.

⁷⁹ L. Domański, *Instytucje Kodeksu zobowiązań. Komentarz teoretyczno-praktyczny*, Warszawa 1936, s. 756–758.

⁸⁰ R. Longchamps de Bérier, *Zobowiązania*, Lwów 1939, s. 334.

⁸¹ R. Longchamps de Bérier, *Uzasadnienie Projektu Kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu kodeksu: art. 168–238*, Warszawa 1935, s. 309–310.

⁸² J. Korzonek, I. Rosenblüth, *Kodeks zobowiązań. Komentarz*, Kraków 1934, komentarz do art. 214, s. 470.

nik nie skorzystał ze swego uprawnienia, wierzyciel zgodnie z § 2 może określić w pokwitowaniu sposób zarachowania świadczenia. Gdy pokwitowanie zostanie przez dłużnika przyjęte, nie może on żądać zaliczenia świadczenia na poczet innego długu. Ostatecznie, gdy żadna ze stron nie oświadczy, w jaki sposób zalicza świadczenie, zarachowanie podlega zasadom określonym przez ustawodawcę w § 3. W pierwszej kolejności świadczenie zalicza się na poczet długu wymagalnego, a w przypadku kilku długów wymagalnych na poczet długu najdawniej wymagalnego. Podobnie jak Kodeks zobowiązań, Kodeks cywilny nie reguluje bezpośrednio zarachowania świadczenia na poczet długów przedawnionych, pozostawiając tę problematykę nauce prawa i orzecznictwu.

B. POGLĄDY DOKTRYNY I ORZECZNICTWA

W polskiej nauce prawa cywilnego współistnieją przeciwstawne poglądy w przedmiocie ustawowego zarachowania świadczenia na poczet długu przedawnionego.

Jedno ze stanowisk, które warto szerzej przytoczyć, zostało wyrażone przez Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 18 czerwca 1957 r., I CR 456/56. Sąd Najwyższy rozpatrywał rewizję w sprawie z powództwa Państwowej Centrali Drzewnej – Ekspozytury w W. przeciwko pozwanym Waławowi G. i Zygmuntovi K. o zapłatę kwoty 8232,06 zł. W sprawie został początkowo wydany nakaz zapłaty przeciwko pozwanym na podstawie weksla własnego wystawionego przez Waławę G. na zlecenie Zygmunta K. Po wniesieniu zarzutów przez pozwanego Waławę G. sąd wojewódzki uchylił nakaz zapłaty i oddalił powództwo w całości. W ocenie sądu wojewódzkiego w dochodzonej ostatecznie kwocie 5862,39 zł mieściła się kwota 5126,49 zł (wcześniej 170 883 zł)⁸³ z tytułu materiałów dostarczonych pozwanemu Waławowi G. Dostawa tych materiałów nastąpiła w 1947 r., a ówczesnym dostawcą była Polska Agencja Drzewna „Paged” będąca kupcem w rozumieniu Kodeksu handlowego, w związku z czym wierzytelność ulegała przedawnieniu z upływem 2 lat zgodnie z art. 285 pkt 1 k.z.⁸⁴ Termin przedawnienia upływał więc w sierpniu 1949 r. Natomiast dokonana przez pozwanego wpłata kwoty 1500 zł (wcześniej 50 000 zł) miała miejsce 31 grudnia

⁸³ W nawiasach kwoty w wartości sprzed reformy 1950 r.

⁸⁴ Art. 285 k.z. Z upływem lat dwóch ulegają przedawnieniu:

1) wierzytelności przemysłowców, rzemieślników i kupców z tytułu dokonania robót i dostarczenia towarów, tudzież wierzytelności rolników z tytułu dostarczenia płodów rolniczych lub leśnych;

2) wierzytelności z tytułu utrzymania, pielęgnowania, wychowania lub nauki, przypadające osobom, trudniącym się tem zawodowo, albo utrzymującym zakłady, na ten cel przeznaczone;

3) wierzytelności przedsiębiorstw prowadzących hotele, pokoje umeblowane, domy zajezdne i wszelkiego rodzaju jadłodajnie, z tytułu należności za dostarczone gościom mieszkanie, utrzymanie i usługi, oraz z tytułu wydatków dla nich poniesionych.

1949 r. Rewizję od wyroku wywiódł powód. Zarzucił on naruszenie art. 214 k.z. przez błędne przyjęcie przez sąd wojewódzki, że w braku oświadczeń obu stron, kwota wpłaty 1500 zł (wcześniej 50 000 zł) podlegała zarachowaniu na długi nieprzedawnione, a nie na poczet długu przedawnionego 5126,49 zł (wcześniej 170 883 zł). Sąd Najwyższy oddalił rewizję. W odniesieniu do roszczenia o zapłatę przedawnionego długu w kwocie 170 883 zł Sąd Najwyższy przyjął, że sąd wojewódzki prawidłowo zastosował art. 214 k.z., i uznał, że dług przedawniony nie podlegał zarachowaniu, ponieważ z chwilą nadejścia terminu przedawnienia stał się on zobowiązaniem niezupełnym, które może być przez dłużnika spełnione tylko dobrowolnie. Sąd Najwyższy podkreślił, że „jeżeli dłużnik świadczy bez wskazania, który z kilku długów chce zaspokoić, nie ma podstaw do przyjęcia, że wolą jego była zapłata długu przedawnionego przed innymi nieprzedawnionymi. Przepis więc art. 214 k.z. wchodzący w zastosowanie wówczas, gdy dłużnik nie przejawia swej woli, który z kilku długów chce zapłacić, nie może być stosowany do długu przedawnionego”. Sąd wojewódzki miał więc podstawy, by uznać, że wpłata kwoty 50 000 zł 31 grudnia 1949 r. nie dotyczyła długu, który przedawnił się w sierpniu 1949 r.⁸⁵

Uzasadnienie Sądu Najwyższego jest lakoniczne, lecz nie pozbawione racji, gdy uwzględni się genezę ustawowej reguły zarachowania świadczeń. W tradycji rzymskiej zarachowanie świadczenia miało uwzględniać przede wszystkim interes dłużnika. Jak zostało wspomniane powyżej, m.in. reguła przekazana przez Papiniana (Pap. D. 46, 3, 97) nakazywała, by zarachowanie odpowiadało potencjalnej woli rozsądnego dłużnika, działającego w swojej własnej sprawie. Ten zazwyczaj chce zrzucić z siebie jak największy ciężar. Trudno zatem od niego oczekiwać, by w pierwszej kolejności chciał zaspokoić dług przedawniony, od którego normalnie może się on uchylić, podnosząc zarzut przedawnienia. Stanowisko przyjęte przez Sąd Najwyższy znajduje również uzasadnienie w dorobku orzecznictwa i doktryny austriackiej oraz szwajcarskiej, a także częściowo niemieckiej i francuskiej, które to systemy prawne miały bezpośredni wpływ na polskie prawo zobowiązań⁸⁶. Zgodnie z orzecznictwem austriackiego Sądu Najwyższego reguła zarachowania została pomyślana w taki sposób, by uwzględnić interes dłużnika, czemu sprzeciwia się objęcie przez ustawowe zarachowanie dłu-

⁸⁵ Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 1957 r., 1 CR 456/56, OSP 1958, nr 9, poz. 228.

⁸⁶ Należy przypomnieć, że austriackie prawo zobowiązań, podobnie jak niemieckie i o rodowodzie francuskim, obowiązywało w Polsce do wprowadzenia w życie Kodeksu zobowiązań. Systemy te miały więc wpływ na kształtowanie poglądów prawnych, a co za tym idzie, praktyki sądowej. Z kolei prawo szwajcarskie stanowiło bezpośrednią inspirację dla autorów Kodeksu zobowiązań; zob. A. M. Falkowska, *Szwajcarski kodeks zobowiązań w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „Studia Iuridica Toruniensia” 2008, t. IV, s. 57–68.

gów przedawnionych. Wyjątkiem jest oczywiście sytuacja, gdy dłużnik wyraźnie oświadczy, że pragnie zaspokoić dług przedawniony⁸⁷.

Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 18 września 1957 r. znajdowało poparcie nauki prawa po wejściu w życie Kodeksu cywilnego⁸⁸. Także po zmianach gospodarczo-ustrojowych w 1989 i 1990 r. stanowisko wyrażone przez Sąd Najwyższy w 1957 r. wciąż uważane jest przez część nauki prawa i orzecznictwa za aktualne⁸⁹.

Analogicznie do stanowiska Sądu Najwyższego podnosi się, że zarachowanie świadczenia na poczet długu przedawnionego byłoby nie do pogodzenia z wolą dłużnika, do której nawiązuje regulacja art. 451 § 3 k.c. Zdaniem F. Zolla zaliczenie świadczenia na poczet długu przedawnionego nie dawałoby się wówczas pogodzić z celem art. 451 § 3 k.c.⁹⁰. Pogląd ten koresponduje ze stanowiskiem W. von Seelera, iż zarachowanie świadczenia na poczet długu przedawnionego przeczyłoby celowi ustawowej reguły z § 366 BGB⁹¹.

Jednocześnie w nauce prawa wyrażany jest pogląd przeciwny, według którego nie ma podstaw normatywnych do wyłączenia długów przedawnionych spod działania reguły z art. 451 § 3 k.c.⁹². Z nowszych publikacji szczególną uwagę należy zwrócić na artykuł J. Kuźmickiej-Sulikowskiej *Zarachowanie świadczenia dłużnika na rzecz roszczenia przedawnionego na gruncie art. 451 k.c.* Autorka przedstawia w nim argumentację przemawiającą przeciwko wykluczeniu spod zastosowania art. 451 § 3 k.c. długów przedawnionych. Zasadniczo należy zgodzić się z J. Kuźmicką-Sulikowską, że sam upływ terminu przedawnienia roszczenia nie uniemożliwia jego dochodzenia na drodze sądowej⁹³. Niemniej nie wszystkie argumenty podniesione przez J. Kuźmicką-Sulikowską wydają się być w pełni trafne.

C. PRÓBA ODPOWIEDZI

Niektórzy przedstawiciele nauki prawa podnoszą, jakoby argument historyczny nie uzasadniał odmowy zarachowania długu przedawnionego, choćby ze

⁸⁷ Orzeczenie OGH z dnia 27 lutego 1997 r., 2 Ob 11/97z, ÖJZ 1997/147.

⁸⁸ J. Dąbrowa, (w:) Z. Radwański (red.), *System prawa cywilnego. Tom III. Część I. Prawo zobowiązań. Część ogólna*, Warszawa 1981, s. 736.

⁸⁹ F. Zoll, (w:) A. Olejniczak (red.), *System...*, s. 1063–1064; W. Popiołek, *Komentarz do art. 451*, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks...*, nb 8; R. Morek, *Komentarz do art. 451*, (w:) K. Osajda (red.), *Kodeks...*, pkt 12; wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z dnia 21 grudnia 2016 r., I ACa 913/16, LEX nr 2265757; wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 15 stycznia 2020 r., I AGa 49/19, LEX nr 2924763.

⁹⁰ F. Zoll, (w:) A. Olejniczak (red.), *System...*, s. 1064.

⁹¹ W. von Seeler, *Aufrechnung bei einer Mehrheit...*, s. 110.

⁹² K. Zagrobelny, *Komentarz do art. 451*, (w:) E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis/el. 2021, nb 9.

⁹³ J. Kuźmicka-Sulikowska, *Zarachowanie świadczenia...*, s. 61.

względu na pierwotne brzmienie art. 117 k.c.⁹⁴. Rzeczywiście, zgodnie z art. 117 § 2 k.c. w brzmieniu pierwotnym, sąd zobligowany był z urzędu brać pod uwagę przedawnienie dochodzonego roszczenia, tj. bez względu na podniesienie przez dłużnika zarzutu przedawnienia⁹⁵. Nie ulega przy tym wątpliwości, że pod rządami Kodeksu cywilnego przed 1989 r. nauka prawa podzielała stanowisko wyrażone przez Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 18 września 1957 r.

Należy natomiast rozważyć, w jakim reżimie prawnym zapadło przedmiotowe orzeczenie Sądu Najwyższego. Materię prawa zobowiązań regulował wówczas Kodeks zobowiązań z 1933 r., część ogólna prawa cywilnego zaś, w tym przepisy o sposobie uwzględniania przedawnienia roszczeń przez sąd, zostały uregulowane w ustawie z dnia 18 lipca 1950 r. – Przepisy ogólne prawa cywilnego⁹⁶. Zgodnie z art. 106 p.o.p.c. po upływie terminu przedawnienia dłużnik mógł uchylić się od zaspokojenia roszczenia. Oznaczało to, że by skutecznie przeciwstawić się żądaniu wierzyciela zaspokojenia długu przedawnionego, dłużnik powinien był podnieść zarzut przedawnienia⁹⁷. Sąd nie mógł z urzędu uwzględnić przedawnienia⁹⁸. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 czerwca 1957 r. zapadł więc w stanie prawnym, gdy do uchylenia się od zaspokojenia roszczenia przedawnionego należało podnieść zarzut. Mimo to Sąd Najwyższy uznał, że nie ma podstaw, by przyjmować na podstawie art. 214 k.z., że wolą dłużnika było zaspokojenie długu przedawnionego.

Współcześnie obowiązuje analogiczny reżim przedawnienia do tego z 1957 r. Zgodnie z art. 117 § 2 k.c., by uchylić się od zaspokojenia roszczenia przedawnionego, dłużnik musi, co do zasady, podnieść zarzut przedawnienia. Zbieżność regulacji prawnych ustawy – Przepisy ogólne prawa cywilnego i współczesnych nie stoi więc na przeszkodzie, by uznać stanowisko Sądu Najwyższego z orzeczenia z dnia 18 września 1957 r. za aktualne również obecnie. Co więcej, argument ten ulega wzmocnieniu w stosunku do konsumentów po nowelizacji Kodeksu cywilnego w 2018 r.⁹⁹. Zgodnie z art. 117 § 2¹ k.c. po upływie terminu przedawnienia nie można domagać się zaspokojenia roszczenia przysługującego przeciwko konsumentowi. Oznacza to, że sąd ma obowiązek z urzędu uwzględnić przedawnienie roszczenia, a konsument nie musi podnosić zarzutu przedawnienia, by uniknąć zasądzenia¹⁰⁰. Konsekwentnie należałoby zatem przyjąć,

⁹⁴ *Ibidem*, s. 61.

⁹⁵ S. Grzybowski, (w:) S. Grzybowski (red.), *System prawa cywilnego. Tom I. Część ogólna*, Warszawa 1974, s. 730.

⁹⁶ Dz.U. z 1950 r., nr 34, poz. 311; dalej: p.o.p.c.

⁹⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 marca 1963 r., III CR 193/62, OSNC 1964 r., nr 5, poz. 97.

⁹⁸ S. Szer, *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1950, s. 229.

⁹⁹ Ustawa z dnia 13 kwietnia 2018 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2018 r., poz. 1104).

¹⁰⁰ P. Machnikowski, *Komentarz do art. 117*, (w:) E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis/el. 2021, nb 28–29.

że reguła zarachowania z art. 451 § 3 k.c. nie dopuszcza zarachowania świadczenia na poczet długu przedawnionego wobec konsumenta.

Za przyjęciem stanowiska o wyłączeniu długów przedawnionych spod reguły z art. 451 § 3 k.c. mogą przemawiać również przeprowadzone w 2019 r. zmiany w przepisach Kodeksu postępowania cywilnego¹⁰¹ o egzekucji, które wykluczają przymusową egzekucję długu przedawnionego¹⁰². W myśl art. 804 § 2 k.p.c., jeżeli z treści tytułu wykonawczego wynika, że termin przedawnienia dochodzonego roszczenia upłynął, a wierzyciel nie przedłożył dokumentu, z którego wynika, że doszło do przerwania biegu przedawnienia, organ egzekucyjny odmawia wszczęcia egzekucji. Przepis ten umocowuje zatem organ egzekucyjny do badania przedawnienia roszczenia z urzędu i odmowy wszczęcia egzekucji w każdym przypadku, w którym upływ terminu przedawnienia wynika z treści tytułu wykonawczego, a wierzyciel nie udowodnił, by bieg przedawnienia został przerwany¹⁰³. Jeśli tytuł wykonawczy daje podstawy do przyjęcia, że roszczenie jest przedawnione, wierzyciel nie będzie mógł wszcząć egzekucji, co *de facto* powoduje, że roszczenie stwierdzone w tytule wykonawczym staje się zobowiązaniem naturalnym. Jednocześnie ustawodawca nie ograniczył zastosowania tego przepisu do określonej kategorii roszczeń, np. dochodzonych przeciwko konsumentom. Przepis ten znajduje zatem zastosowanie do każdego rodzaju roszczeń majątkowych.

W dyskusji o możliwości ustawowego zarachowania świadczenia na poczet długu przedawnionego pojawia się również argument, jakoby brak oświadczenia dłużnika o zarachowaniu świadczenia na poczet długu przedawnionego lub niepodniesienie zarzutu przedawnienia były jednoznaczne ze zrzeczeniem się tego zarzutu przez dłużnika¹⁰⁴. Argument ten wydaje się chybiony. Zrzeczenie się zarzutu przedawnienia jest oświadczeniem woli. Kodeks cywilny nie uzależnia wprawdzie skuteczności zrzeczenia się od zachowania formy, ale oświadczenie podlega ogólnym regułom wykładni z art. 65 k.c. Zrzeczenie się może być więc dokonane przez każde zachowanie, z którego w sposób dostateczny wynika wola podmiotu uprawnionego (art. 60 k.c.). Nie można natomiast z samego faktu, że osoba nie podniosła zarzutu przedawnienia (milczała), wyprowadzać wniosku o zrzeczeniu się przez nią zarzutu¹⁰⁵. Co do zasady milczenie nie stanowi

¹⁰¹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. 2021 r., poz. 1805, z późn. zm.); dalej k.p.c.

¹⁰² Ustawa z dnia 4 lipca 2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r., poz. 1469).

¹⁰³ A. Adamczuk, *Komentarz do art. 804*, (w:) M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Art. 478–1217*, Warszawa 2021, pkt 4.

¹⁰⁴ J. Kuźmicka-Sulikowska, *Zarachowanie świadczenia...*, s. 57.

¹⁰⁵ P. Machnikowski, *Komentarz do art. 117*, (w:) E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks...*, nb 22.

bowiem dorozumianego oświadczenia woli¹⁰⁶. W orzecznictwie wyrażany jest również pogląd, że „tylko wówczas można przyjąć dorozumiane oświadczenie woli dłużnika o zrzeczeniu się zarzutu przedawnienia, gdy jego zamiar zrzeczenia się zarzutu przedawnienia wynika w sposób niewątpliwy z towarzyszących temu oświadczeniu okoliczności. Takie okoliczności to np. pertraktacje dłużnika z wierzycielem na temat rozłożenia długu na raty, zawarcie umowy nowacyjnej, zawarcie ugody sądowej lub pozasądowej”¹⁰⁷. Zamiar zrzeczenia się zarzutu przedawnienia musi zatem wynikać w sposób niewątpliwy z okoliczności towarzyszących temu oświadczeniu. Co więcej, skuteczne zrzeczenie się zarzutu przedawnienia powinno być świadome i celowe¹⁰⁸.

Warty odnotowania argument przeciwko uznawaniu milczenia za rezygnację z zarzutu przedawnienia został wyrażony w orzeczeniu austriackiego Sądu Najwyższego z dnia 27 lutego 1997 r. Austriacki Sąd Najwyższy wskazał, że jeśli dokonano zapłaty częściowej, niepozwalającej na zaspokojenie wszystkich wierzytelności zarówno przedawnionych, jak i nieprzedawnionych, a jednocześnie dłużnik spełniający świadczenie nie określił, który dług zaspokaja, to nie można wówczas częściowej zapłaty uważać za rezygnację z zarzutu przedawnienia. W ocenie sądu zapłata dokonana bez określenia długu podlegającego zaspokojeniu nie może być zaliczana na poczet długu przedawnionego. W częściowej zapłacie można upatrywać uznania długu (zrzeczenia się zarzutu przedawnienia) tylko wtedy, gdy zapłaty dokonano wyraźnie na poczet konkretnego długu spośród wielu istniejących¹⁰⁹. Natomiast, gdy dłużnik świadczy i nie wskazuje, który dług zaspokaja, trudno ustalić, że chciał on zaspokoić konkretny dług, a co za tym idzie, by chciał odnośnie do niego zrzec się zarzutu przedawnienia. Można sobie natomiast wyobrazić sytuację, gdy spełnione świadczenie odpowiada wysokości jednego z długów, co może wówczas uzasadniać wniosek, że dłużnik zaspokoił właśnie ten dług¹¹⁰.

Wyrażany jest również pogląd, że wyjęcie długów przedawnionych spod reguły zarachowania z art. 451 § 3 k.c. powodowałoby, że dłużnik stawałby się nadmiernie uprzywilejowany w stosunku do wierzyciela. Wszak mógł on sam określić sposób zarachowania świadczenia, odmówić przyjęcia pokwitowania lub podnieść zarzut przedawnienia¹¹¹. Tego rodzaju argumentacja nie ma jednak żadnego oparcia w przepisach ustawowych, a także w naturze instytucji ustawo-

¹⁰⁶ M. Safjan, *Komentarz do art. 60*, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449⁰*, Legalis/el. 2020, nb 18.

¹⁰⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 21 lipca 2004 r., V CK 620/03, LEX nr 137673.

¹⁰⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 października 2011 r., II CSK 73/11, OSNC-ZD 2012, nr 4, poz. 84.

¹⁰⁹ Orzeczenie OGH z dnia 27 lutego 1997 r., 2 Ob 11/97z, ÖJZ 1997/147; orzeczenie z dnia 28 marca 1859, nr 2486, GIU 759.

¹¹⁰ C. Rudolf, *Komentarz do § 1416*, (w:) A. Fenyves, F. Kerschner, A. Vonkilch (Hrsg.), *Großkommentar...*, s. 45–46.

¹¹¹ J. Kuźmicka-Sulikowska, *Zarachowanie świadczenia...*, s. 63.

wego zarachowania. Istotnie, w ustawowej regule zarachowania występuje swego rodzaju konflikt interesów wierzyciela i dłużnika. Rozwiązanie go nie może natomiast arbitralnie ograniczać się do przyjęcia, że pozycja dłużnika jest już na tyle mocna, iż należy opowiedzieć się przeciwko wyłączeniu spod zarachowania ustawowych długów przedawnionych tylko z tego powodu, że dłużnik nie skorzystał z przysługujących mu wcześniej uprawnień.

Należy również wziąć pod uwagę moment, w którym każda ze stron może skorzystać ze swego uprawnienia. Dłużnik władny jest określić sposób zarachowania świadczenia, świadczenie to spełniając, co wynika wprost z art. 451 § 1 k.c. Czasowo ograniczone jest też uprawnienie wierzyciela. Między spełnieniem świadczenia przez dłużnika, który nie wskazał, na poczet którego z wielu długów zaliczył świadczenie, a wystawieniem przez wierzyciela pokwitowania powinno zachodzić bezpośrednie następstwo czasowe. W innym wypadku zastosowanie znajdzie reguła ustawowa¹¹². Natomiast bierność wierzyciela w kwestii zarachowania nie uprawnia ponownie dłużnika do samodzielnego zarachowania świadczenia¹¹³. Do zastosowania art. 451 § 3 k.c. dochodzi więc z reguły dopiero w sytuacji, gdy wierzyciel nie skorzysta ze swojego uprawnienia do określenia długu podlegającego zaspokojeniu, a przecież mógł on zarachować świadczenie na poczet długu przedawnionego na podstawie art. 451 § 2 k.c. W konsekwencji, przyjęcie rozwiązania, czy to w interesie wierzyciela, czy to dłużnika, będzie mogło zawsze spotkać się z zarzutem arbitralności. W tej sytuacji należy odwołać się do celu art. 451 § 3 k.c.

Z tradycji rzymskiej wynika wyraźnie, że reguła zarachowania zapłaty (świadczeń) została ukształtowana w zamiarze odzwierciedlenia potencjalnej woli rozsądnego i starannego dłużnika. Jeśli ani dłużnik, ani wierzyciel nie skorzystali ze swojego uprawnienia, wówczas świadczenie podlega zarachowaniu na podstawie zasad oddających w przeważającej mierze potencjalną wolę starannego dłużnika, działającego w swojej własnej sprawie (Pap. D. 46.3.97). Kierując się tą dyrektywą, trudno więc przyjąć, by przeciętny dłużnik, działający w swoim własnym interesie, pragnął zaspokoić dług, co do którego w toku procesu sądowego mógłby się uchylić, podnosząc zarzut przedawnienia. Słusznie więc podnosi F. Zoll, że „aby możliwe było zaliczenie świadczenia na poczet roszczenia przedawnionego, konieczne jest wyraźne oświadczenie dłużnika na to zezwalające”¹¹⁴.

¹¹² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 2002 r., I CKN 1331/00, LEX nr 75340; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 kwietnia 2005 r., II CK 582/04, 1110948; W. Popiołek, *Komentarz do art. 451*, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks...*, nb 8.

¹¹³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 listopada 2016 r., IV CSK 57/16, LEX nr 2237416; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 stycznia 2015 r., III CNP 1/14, LEX nr 1645268; A. Janiak, *Komentarz do art. 451*, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, Warszawa 2019, nb 18.

¹¹⁴ F. Zoll, (w:) A. Olejniczak (red.), *System...*, s. 1064; R. Morek, *Komentarz do art. 451*, (w:) K. Osajda (red.), *Kodeks...*, nb 12.

Należy przy tym pamiętać, że przy ustawowym zarachowaniu świadczenia dłużnik nie ma możliwości podnieść zarzutu przedawnienia. Zaliczenie świadczenia zgodnie z art. 451 § 3 k.c. następuje bowiem *ipso iure* w chwili, gdy żadna ze stron nie skorzystała wcześniej ze swych uprawnień do zarachowania świadczenia. Skutkiem zarachowania świadczenia jest natomiast zmniejszenie długu lub nawet jego wygaśnięcie na skutek pełnego zaspokojenia¹¹⁵. Z kolei możliwość podniesienia zarzutu wymaga wcześniejszego sformułowania przez wierzyciela żądania spełnienia świadczenia przedawnionego¹¹⁶. Zarzut przedawnienia nie może więc zostać złożony w oderwaniu od czynności wierzyciela. Co więcej, zarzut przedawnienia wywołuje skutki prawne właściwie dopiero wtedy, gdy zostanie podniesiony na etapie postępowania sądowego. Podniesienie zarzutu nie powoduje bowiem wygaśnięcia roszczenia, lecz tylko uniemożliwia jego dochodzenie na drodze sądowej, prowadząc do oddalenia powództwa¹¹⁷. W związku z tym w chwili, gdy zastosowanie znajduje zasada z art. 451 § 3 k.c., należy rozważyć, czy rozsądnie działający dłużnik, w sytuacji dochodzenia roszczenia przez wierzyciela, uchyliłby się od spełnienia świadczenia, np. podniósłby zarzut przedawnienia. Wydaje się, że takiego zachowania należałoby od niego oczekiwać. Gdyby natomiast dłużnik w konkretnym przypadku miał wolę spełnienia świadczenia na poczet długu przedawnionego, dałby temu wcześniej wyraz.

5. PODSUMOWANIE

Pogląd o zasadności wyłączenia długów przedawnionych spod reguły zarachowania z art. 451 § 3 k.c. wydaje się być w obecnym stanie prawnym wciąż uzasadniony. Przede wszystkim istotny jest cel przyjęcia ustawowej reguły zarachowania. Ma ona służyć uporządkowaniu rozliczenia świadczeń pomiędzy stronami stosunku zobowiązaniowego. Rozliczenie to zawsze będzie nasuwało pytanie, czyj interes zasługuje na większą ochronę – dłużnika czy wierzyciela. Obydwie strony zobowiązania miały przecież możliwość wskazania sposobu rozliczenia, a tego zaniechały. Ten swego rodzaju konflikt interesów może zostać rozwiązany przez odwołanie się do argumentu historycznoprawnego i tradycji prawnej. Prawo rzymskie, w kształcie przekazanym w kompilacji justyniańskiej,

¹¹⁵ K. Zagrobelny, *Komentarz do art. 451*, (w:) E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks...*, nb 9.

¹¹⁶ A. Jedliński, *Komentarz do art. 117*, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, Warszawa 2012, pkt 16; M. Mataczyński, M. Saczywko, *Komentarz do art. 117*, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1–352*, Warszawa 2021, nb 34.

¹¹⁷ M. Pyziak-Szafnicka, *Komentarz do art. 117*, (w:) P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, Warszawa 2014, pkt 20.

daje wyraźny przykład, że ustawowy sposób zarachowania świadczenia powinien odzwierciedlać potencjalną wolę dłużnika. Nie dziwi to, ponieważ to właśnie on spełnia świadczenie. Takie podejście widoczne jest również w systemach prawnych, z którymi spokrewnione jest polskie prawo cywilne, w szczególności w utrwalonym orzecznictwie i poglądach nauki austriackiej, a także w nauce szwajcarskiej, niemieckiej i francuskiej. We wszystkich tych systemach prezentowany jest pogląd, że ustawowa reguła zarachowania świadczenia bazuje przede wszystkim na potencjalnej woli dłużnika. Z kolei odwołując się do potencjalnej woli dłużnika, trudno przyjąć, by dłużnik chciał spełnić świadczenie przedawnione, co do którego może się uchylić. Gdyby chciał on spełnić takie świadczenie, to zapewne wprost by to oświadczył lub można byłoby to ustalić na podstawie okoliczności towarzyszących wykonaniu zobowiązania.

Jednocześnie nie należy ograniczać się do stwierdzenia, że dłużnik może uchylić się od obowiązku spełnienia świadczenia przedawnionego tylko wtedy, gdy podniesie zarzut. Przede wszystkim w sytuacji normowanej przez art. 451 § 3 k.c. dłużnik nie ma sposobności, by podnieść zarzut przedawnienia. Takie zachowanie dłużnika można sobie co najwyżej wyobrazić, gdy wierzyciel zarachowuje świadczenie na podstawie art. 451 § 2 k.c.

Z kolei analiza historycznoprawna nie daje podstaw, by ściśle wiązać ustawową regułę zarachowania świadczenia z modelem uwzględniania przedawnienia przez sąd. W konsekwencji należy uznać stanowisko wyrażone przez polski Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 18 czerwca 1957 r., zgodnie z którym ustawowa reguła zarachowania nie obejmuje długów przedawnionych, za aktualne również w obecnym stanie prawnym.

REFERENCES

- Adamczuk A., (w:) M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Art. 478–1217*, Warszawa 2021
- Andrés Santos F. J., *Brevissima storia della critica interpolazionistica nelle fonti giuridiche romane*, *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos* [Sección Derecho Romano] XXXIII (2011)
- Avenarius M., *Die Anrechnung von Teilleistungen auf mehrere Forderungen bei Fehlen einer Tilgungsbestimmung – § 366 Abs. 2 BGB im Spannungsfeld zwischen Schuldnerinteressen und Rechtssicherheit*, „Archiv für die civilistische Praxis” 2003, Bd. 203
- Bellis K., *Système de L’obligation naturelle*, 2021, s. 602, https://books.google.pl/books?id=bw0jEAAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Kouroch+Bellis%22&hl=pl&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (dostęp: 29.07.2022 r.)
- Bénabent A., *Droit Civil. Les Obligations*, Paris 2010
- Berger A., *Encyclopedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia 1953
- Biondi B., *Instituzioni di diritto romano*, Milano 1956
- Cuiacius I., *Obserservationum et emendationum Lib. XXVIII*, Halle 1737

- Dąbrowa J., (w:) Z. Radwański (red.), *System prawa cywilnego. Tom III. Część 1. Prawo zobowiązań. Część ogólna*, Warszawa 1981
- Dernburg H., *Das Pfandrecht nach den Grundsätzen des heutigen römischen Rechts*, Bd. 2, Leipzig 1864
- Dernburg H., *Lehrbuch des Preußischen Privatrechts und der Privatrechtsnormen des Reichs*, 2. Bd., Haale an der Saale 1880
- Deshayes O., Genicon T., Laithier Y-M., *Réforme du droit des contrats, du régime général et de la preuve des obligations*, Paris 2016
- Domański L., *Instytucje Kodeksu zobowiązań. Komentarz teoretyczno-praktyczny*, Warszawa 1936
- Falkowska A. M., *Szwajcarski kodeks zobowiązań w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego*, „*Studia Iuridica Toruniensia*” 2008, t. IV
- Fetzer R., *Komentarz do § 366*, (w:) W. Krüger (Hrsg.), *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd. 3. Schuldrecht*, München 2019
- Flour J., Aubert J-L., Savaux É., *Les obligations. 3. Le rapport d'obligation*, Paris 200
- Fries M., *Komentarz do § 366*, (w:) R. Schulze (Hrsg.), *Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar*, Baden-Baden 2021
- Gernhuber J., *Die Erfüllung und ihre Surrogate sowie das Erlöschen der Schuldverhältnisse aus anderen Gründen*, Tübingen 1983
- Giaro T., (w:) W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bériet, *Prawo rzymskie. U podstaw prawa prywatnego*, Warszawa 2018
- Gothofredus D., *Corpus Iuris Civilis. Pandectis*, Amsterdam 1662
- Grothe H., *Komentarz do § 214*, (w:) C. Schubert (Hrsg.), *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd. 1. Allgemeiner Teil*, München 2021
- Grzybowski S., (w:) S. Grzybowski (red.), *System prawa cywilnego. Tom I. Część ogólna*, Warszawa 1974
- Gschnitzer F., *Komentarz do §§ 1415–1416*, (w:) H. Klang (Hrsg.), *Kommentar zum Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch*, Wien 1951
- Heinrichs H., *Komentarz do § 366*, (w:) H. Heinrichs (Hrsg.), *Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch. Bd. 2. Schuldrecht. Allgemeiner Teil*, München 1994
- Honoré T., *Emperors and lawyers*, London 1981
- Janiak A., *Komentarz do art. 451*, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 353–626*, Warszawa 2019
- Jedliński A., *Komentarz do art. 117*, (w:) A. Kidyba (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, Warszawa 2012
- Kaduk H., *Komentarz do § 366*, (w:) M. Löwisch (Hrsg.), *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einföhrungsgesetz und Nebengesetzen*, Berlin 1994
- Koch C. F., *Allgemeines Landrecht für die Preußischen Staaten mit Kommentar in Anmerkungen*, T. 1, Bd. 2, Berlin 1870
- Korzonek J., Rosenblüth I., *Kodeks zobowiązań. Komentarz*, Kraków 1934
- Kuźmicka-Sulikowska J., *Zarachowanie świadczenia dłużnika na rzecz roszczenia przedawnionego na gruncie art. 451 k.c.*, „*Przegląd Sądowy*” 2016, nr 6
- Liebs D., *Hofjuristen der römischen Kaiser bis Justinian*, München 2010

- Loertscher D., Tolou A., *Komentarz do art. 87*, (w:) L. Thévenoz, F. Werro (Hrsg.), *Code des obligations I. Commentaire Romand*, Bâle 2021
- Longchamps de Bérier R., *Uzasadnienie Projektu Kodeksu zobowiązań z uwzględnieniem ostatecznego tekstu kodeksu: art. 168–238*, Warszawa 1935
- Longchamps de Bérier R., *Zobowiązania*, Lwów 1939
- Machnikowski P., *Komentarz do art. 117*, (w:) E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis/el. 2021
- Malaurie P., Aynès L., Stoffel-Munck P., *Droit Civil. Les Obligations*, Paris 2011
- Mataczyński M., Saczywko M., *Komentarz do art. 117*, (w:) M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz do art. 1–352*, Warszawa 2021
- Morek R., *Komentarz do art. 451*, (w:) K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Tom IIIA. Komentarz. Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2017
- Mugdan B. (red.), *Die gesamten Materialien zum Bürgerlichen Gesetzbuch für das Deutsche Reich. Bd. 2. Recht der Schuldverhältnisse. Motive*, Berlin 1899
- Olzen D., *Komentarz do § 366*, (w:) M. Löwisch (Hrsg.), *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen*, Berlin 2011
- Olzen D., *Komentarz do § 367*, (w:) M. Löwisch (Hrsg.), *J. von Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen*, Berlin 2011
- Popiołek W., *Komentarz do art. 451*, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom II. Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, Legalis/el. 2021
- Pyziak-Szafnicka M., *Komentarz do art. 117*, (w:) P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, Warszawa 2014
- Rudolf C., *Komentarz do § 1416*, (w:) A. Fenyves, F. Kerschner, A. Vonkilch (Hrsg.), *Großkommentar zum ABGB – Klang Kommentar §§ 1411–1430 ABGB. Aufhebung der Rechte*, Wien 2019
- Safjan M., *Komentarz do art. 60*, (w:) K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Tom I. Komentarz. Art. 1–449¹⁰*, Legalis/el. 2020
- Savigny F. C. von, (w:) C. Wollschläger, J. Rückert (Hrsg.), *Landrechtvorlesung 1824. Nachschrift, 2. Hb.*, Frankfurt am Main 1998
- Schroeter U. G., *Komentarz do art. 86*, (w:) C. Widmer Lüchinger, D. Oser (Hrsg.), *Obligationenrecht I. Basler Kommentar*, Basel 2019
- Schulz F., *Einführung in das Studium der Digesten*, Tübingen 1916
- Seeler W. von, *Aufrechnung bei einer Mehrheit von Forderungen nach B.G.B. § 396. Ein Beitrag zur Auslegung des Bürgerlichen Gesetzbuchs*, „Archiv für bürgerliches Recht” 1899, Bd. 15
- Siber H., *Beiträge zur Interpolationsforschung*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Romanistische Abteilung” 1925, nr 45
- Solazzi S., *L'estinzione dell'obbligazione nel diritto romano*, Vol. 1, Napoli 1935
- Spitzer M., *Komentarz do § 1415*, (w:) H. Koziol, P. Bydlinski, R. Bollenberger (Hrsg.), *Kurzkomentar zum ABGB*, Wien 2017
- Szer S., *Prawo cywilne. Część ogólna*, Warszawa 1950
- Terré F., Simler P., Lequette Y., *Droit civil. Les obligations*, Paris 2009
- Vollmaier P., *Komentarz do § 1501*, (w:) A. Fenyves, F. Kerschner, A. Vonkilch (Hrsg.), *Großkommentar zum ABGB – Klang Kommentar §§ 1451–1512 ABGB*, Wien 2012

- Waldstein W., Rainer J. M., *Römische Rechtsgeschichte*, München 2014
- Windscheid B., Kipp T., *Lehrbuch des Pandektenrechts unter vergleichender Darstellung des deutschen Rechts*, Frankfurt am Main 1906
- Zagrobelyny K., *Komentarz do art. 451*, (w:) E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis/el. 2021
- Zeiller F., *Commentar über das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für die gesamten Deutschen Erbländer der Österreichischen Monarchie*, Bd. 4, Wien–Triest 1813
- Zimmermann R., *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Traditions*, Oxford 1996
- Zoll F., (w:) A. Olejniczak (red.), *System Prawa Prywatnego. Tom VI. Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2014

Inne

- D. 46, 3, 1 Ulp. 43 ad Sab.
- D. 46, 3, 3 Ulp. 43 ad Sab.
- D. 46, 3, 5 Ulp. 43 ad Sab.
- D. 46, 3, 8 Paul. 10 ad Sab.
- D. 46, 3, 94, 3 Pap. 8 quaest.
- D. 46, 3, 97 Pap. 2 def.
- C. 8, 42, 1.
- Basil. XXVI, 5,1.
- ABGB §§ 1415–1416
- ALR I 16 § 150–159
- BGB §§ 366–367
- BGH, postanowienie z dnia 13 kwietnia 1983 r., VIII ZB 38/82, BGH, NJW 1983, 2773
- CC art. 1253–1256, 1342–10, 1342–4
- Cour de cassation, wyrok z dnia 22 maja 2019 r., nr 18–13.659
- Cour de cassation, wyrok z dnia 23 listopada 1976 r., Bulletin des arrêts Cour de Cassation Chambre civile 3, nr 418
- Cour de cassation, wyrok z dnia 5 stycznia 2010 r., nr 08–21.569
- OGH, orzeczenie z dnia 1 lutego 1934 r., 2 Ob. 13/34, SZ 16/23
- OGH, orzeczenie z dnia 10 listopada 1993 r., 3 Ob 164/93, SZ 66/142
- OGH, orzeczenie z dnia 19 grudnia 1991 r., 8 Ob. 636/91, ecolex 1992, 231
- OGH, orzeczenie z dnia 19 grudnia 1991 r., 8 Ob. 636/91, ecolex 1992, 231
- OGH, orzeczenie z dnia 19 września 1967 r., 8 Ob 231/67 (8 Ob 232/67), SZ (Sammlung Zivilrecht) 40/119
- OGH, orzeczenie z dnia 27 lutego 1997 r., 2 Ob 11/97z, ÖJZ 1997/147
- OGH, orzeczenie z dnia 28 marca 1859 r., nr 2486, GIU 759
- OGH, orzeczenie z dnia 6 marca 1884 r., nr GIU 9924
- OGH, orzeczenie z dnia 7 listopada 1889 r., nr GIU 12987
- OGH, orzeczenie z dnia 8 października 1873 r., nr GIU 5099
- OR Art. 86–87
- SA Białystok, wyrok z dnia 15 stycznia 2020 r., I AGa 49/19, LEX nr 2924763
- SA Kraków, wyrok z dnia 21 grudnia 2016 r., I ACa 913/16, LEX nr 2265757
- SN, orzeczenie z dnia 18 czerwca 1957 r., 1 CR 456/56, OSP 1958, nr 9, poz. 228
- SN, wyrok z dnia 1 marca 1963 r., III CR 193/62, OSNC 1964, nr 5, poz. 97

SN, wyrok z dnia 16 stycznia 2015 r., III CNP 1/14, LEX nr 1645268

SN, wyrok z dnia 17 listopada 2016 r., IV CSK 57/16, LEX nr 2237416

SN, wyrok z dnia 27 listopada 2002 r., I CKN 1331/00, LEX nr 75340

SN, wyrok z dnia 7 kwietnia 2005 r., II CK 582/04, LEX nr 1110948

SN, wyrok z dnia 12 października 2011 r., II CSK 73/11, OSNC-ZD z 2012, nr 4, poz. 84

SN, wyrok z dnia 21 lipca 2004 r., V CK 620/03